KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVI. évf. *1901. September—October.* *5-ik füzet.*

Történelmi pillanatok forrásai.

Egyházi beszéd. [1]

> Filippib. 4, 12. Tudok megalázkodni és tudok bővölködni is.

Nem mindennapi érzelem az, mely e pillanatban lelkemet eltölti. Hogyan is lehetne másképpen az? Fénylő szemeitek, melyekből öröm sugárzik, melyeken százéves siralmak után az öröm könnycsepje ragyogással megjelenik; ünneplő ruháitok, diszes öltönyeitek, melyeket ez alkalomra ékességül magatokra öltöttetek, s melyeknek a szálait is az örömtől dobogó sziv érzései rezegtetik meg: mutatják, hogy nem közönséges nap ez! Nem mindennapi érzelem az, mely e pilanatban lelkemet eltölti. És hogyan is lehetne másképpen? A gondolatok, melyek lelketetekből fölszállanak, a magasságot keresik; az eszmék, melyek a lélek mélyén támadnak, szellemeteket mélységes mély dolgokra viszik. Nem! nem közönséges nap ez! És nem mindennapi az érzelem, mely lelkemet e pillanatban eltölti!

Szemeim nem látnak aranynyal bévont diadalmi szekeret, nem látnak diadalmenetet, hol a győzedelmes hőst a sokaság örömujjongása, üdvkiáltása üdvözli; nem látnak feltűzött tündöklő fegyvereket, melyeket visel a győzedelemben részes kiséret; füleim se hallanak harsogó zenét, a melyben tombol a győzelemmámor. De a mit szemeim látnak, a mit füleim hallanak, a mit belőletek a távolságon is átérzek, s a mit magamban érezek, az mégis az: hogy a mit most értünk, történelmi pillanat, a mit most értünk, fenséges, dicső

1 Elmondatott a kolozsvári unitárius templomban sept. 22-én a főtanács alkalmával, az uj unitárius collegium fölavatása napján.

történelmi pillanat! . . . Kisértsük meg megvilágositani azt annak a szavaival, ki a kereszténységbe a legmagasztosabb, a legnagyobbszerü történelmet irta.

Az apostol azt mondja, tudott megalázkodni. Megalázkodni! értitek-e e szót? Megalázkodni, — lehet-e azzal történelmet fölvilágositni? Megalázkodni, oh az lehet az emberiség átka, az ember legnagyobb gyalázata, lealacsonyitó rabszolgaság; vagy lehet az emberiség áldása, az ember legmagasabb dicsősége, fenséges, dicső történelem. Megalázkodni, Kelet rabszolga ruháját ölteni föl és a milliókkal az emberi méltóságot zsarnok trónok előtt a porig alázni, vagy pedig épp a megalázkodás által azt a méltóságot, mely az embernek adatott, az istenség trónjáig fölemelni. Megalázkodni, szegénynek, szűkölködőnek lenni, éhséget, nélkülözést és minden szükséget elviselni tudni, a testiekben önmagától mindent megtagadni, jóllétről, kényelemről lemondani, mindenről lemondani, de egyről soha, egyet mindig megtartani, egyet áruba soha nem bocsátni, azt a mi fénylőbb, ragyogóbb, mint minden drága kincs, melyet érette adnának cserébe, azt a mi nagyobb fénynyel sugározza be, inkább ékesiti az emberi homlokot, mint a drágakövekkel ékitett legfényesebb királyi szalag! . . . És megalázkodni, nemcsak a testiekben, hanem a mi még nehezebb, az értelmiekben is. Megalázkodni, a mi az értelmi örökséghez hoszszú időn, százéveken keresztül tapadt, mind ez előitéletek és babonák közt, melyek ezrek fölött nyertek uralmat, s melyekre létüket épitik az ezrek felett az elbizakodott hatalmak, mindez előitéletek és babonák közt, melyek képzelmet, indulatot, szenvedélyt tüzelnek, s már-már harczba visznek, egyszerre hirtelen nem érezni mást, mint a lelken az alázatosság átvonulását és . . . aztán nem látni mást, mint e megalázkodás dicsőségét, fényes felhő, mennyei világosság csodás megjelenését.

Az apostol tudott megalázkodni, tudott szegény, szűkölködő lenni, tudott másképpen is megalázkodni és fényes felhőbe jutni, tudott.

És megalázkodni nem tudtunk-e mi is? Apostolaitoknak szükséget, éhséget kellett szenvedni, és ők azt, a mit ma bámultok, hősi lemondással, önmegtagadással elszenvedni birták; a hivők maguk apostolokká magasztosultak és a szorongattatások idején úgy álltak a jobbak, mint oszlop, melynek szilárdságáról a hatalom csábitó, csengő aranya tehetlenül viszszahullott. Nem megalázkodás volt-e ez? Tudomány-intézetetek egyik otthont a másik után elveszitve, emez egyszerü falak, veszszőszálakból font, szegényes falak közt lakozott, és lakozott, birt lakozni, lakozni tudott; tanitómesterei-ken a bársonytalár szakadozott, ruházatuk elhalványult, szine hagyott, tanitómestereitek, tudjátok, látjátok, ah, élő martyrok! Nem megalázkodás volt-e ez?! És nem látta-e egyházatok azt a megalázkodást is, melyet az eszmeharcz viharai előznek meg, s mely után következnek égi jelenések, elömlése a mennyei világosságnak a lélek felett, csodás látományok, hallása kimondhatatlan beszédeknek? Egyházatok látta ezt a megalázkodást is, a legnagyobbat, fényes felhőjét, elragadtatását apostoloknak, mikor a lélek magába uj kijelentéseket fogad és a százévek tévedéseinek homályából újra születik Krisztus evangeliuma e világnak; egyházatok látta e megalázkodást is!

E megalázkodások az emberiség dicsősége!

E megalázkodásokból születnek, e megalázkodásokból jönnek elő a léleknek ama bámulatos mozzanatai, e megalázkodásokból a nagy hiteszmék, e megalázkodásokból az emberiség számára a hittörténelmek!

És én e fenséges pillanatnak, a melyet most értünk és a melynek örvendezünk, a forrását és számunkra a tanulságát mindenek előtt e dicső megalázkodásokban olvasom.

Az apostol tudott bővölködni is. A léleknek szenvedő ereje, ez ellenálló és befogadó, a világnak ellentálló, de az isteni hatásnak engedő, az isteni hatást béfogadó erő hatalmas eleme minden nemes történelemnek; a léleknek szenvedő ereje a prófétai és apos-

toli nagyság jelzője ; a léleknek szenvedő ereje a hivőkben az egyháznak megvíhatatlan erőssége. De vannak még más elemei is a nemes történelmeknek. Bővölködni, gazdagságnak, vagyonnak birtokában lenni, bővölködni, ah, a hanyatló Róma mulató helyein mámorba fulva dőzsölni, illatos és tüzes cyprusi bor mellett szilaj lantot verni ; vagy pedig a makedoniai város gazdag ajándékával az új világ templomát építni, „az Istennek kedves és kellemetes áldozat drágálatos illatjánál" szent zsolozsmát, a jövő zenéjét zengeni. Bővölködni, gazdagsággal, vagyonnal bőségben élni, fényüző lakomákon a finomult izlés minden igényét kielégitni, minden táplálékát élvezni, és azonkivül egyébre nem gondolni, csak a fejedelmi és népjóság adományaiból vagyont vagyonra halmozni ki tudja kinek, mely hatalomnak számára, vagy egyszerű eledellel megelégedni és minden vagyont a községeknek, gyülekezeteknek adni, áldozni . . . És bővölködni, gazdag erőknek lenni a birtokában, és bővölködni, minden kiható erőt, minden erényt, az ember egész cselekvő hatalmát, bátorságot és szellemi adományt egy ellenséges világ közepett, királyok és törvényszékek előtt és lázongó tömegek előtt és között a szent ügyért odaállitani, és tüzön és vizen, felszított nemzeti gyülölet árján s a régi világ háborgó tengerén keresztül ezer akadályt legyőzni, ezer akadályt elsöpreni, hogy nyíljék az út . . . az új világ számára, hadd ragyogjon föl az új világ diadalmas napja!

Pál apostol tudott bővölködni és a kereszténység történelmébe nagyszerű, csodás történelmet írni.

És bővölködni tudtunk mi is. A fejedelem bőkezüsége megnyilik és az, ki ezt az egyházat alapította, hatalmas szellemével Krisztus evangeliumát új fényben ragyogtatva, a vagyont a nép felvilágositására a tudomány intézeteinek, tanintézeteknek szentelteti a fejedelmmel. Nem bővölködés, nemes bővölködés volt-e az? A fejedelmi kegy nem hint már többé ránk sugárt, más idő! zord idő rohamban küldi ránk pusztitó viharát . . . és a hivők áldozatából, a gazdag adományából és a szegény filléreiből, a hivők áldozataiból teremtetnek új intézetek a tudománynak és miveltségnek. Nem bővölködés, nemes bővölködés volt-e ez? „Nem illik nékünk diese-

kednünk". De hát mondjátok, mondja meg ez a világ, nem bővölködni tudott-e ez egyház mindazokban az erőkben és erényekben, melyekkel nemes és szent ügyekért munkálnak mindenha. Nem volt-e meg ez egyház fiaiban és leányaiban a hazaszeretet? Hogyha szivök lánggal égett, nem lángolt-e, nem lángolt-e benne tiszta honszeretet. Mikor a haza veszélyben volt, nem voltak-e ők ott, nem harczoltak-e a nemzeti zászlók alatt a hősök közt hős fiai a hitszabadságnak. Egy fejedelem, ki közülünk támadott, nem ontotta-e a nemzeti elvért, ügyért a csatatéren piros1ó vérét, és százan és ezeren a szabadságért?! A nemzet szellemi életének folyamába a mi lelkeinkből is ömlött az ihlet, a szellemárja; tudománykincseinek halmán ott vagyon fölirva tehetségeink szorgalma, alkotó munkája. A polgári kötelességek teljesitése ez egyház tagjainak mindenha erénye! És nem hozott ez egyház minden erőt, minden erényt, nem hozta-e a szellem teremtő hatalmát és az erkölcs hatalmas erejét ama nagy és szent czélra, hogy az idők változatain át nem lankadó buzgalommal, törhetetlen hittel ama magasztos eszményt szolgálja, hogy a Jézus Krisztus kereszténységét, boldogitó voltát és békéjét a világ előtt minél tisztább fényben, világosságban, szellemben világoltassa?! Nem bővölködni tudott-e ez egyház?!

„Nem illik nékünk dicsekednünk". De nem, mi semmiben sem voltunk, vagyunk alábbvalók más apostoloknál!

És e bővölködésből, e bővölködésekből születnek a nemes történelmi tények, e bővölködések maguk a történelmi élet, a nemes történelmek.

És e fenséges történelmi pillanatot, a bővölködés amaz idejét, mely most vagyon, e fenséges, e százévekre szóló történelmi pillanatot eme nemes bővölködésekben olvashatjátok, olvassátok.

Tudtunk megalázkodni és tudtunk bővölködni. És fogunk-e tudni, fogunk-e tudni?! Ah, lehet-e arra számitni, hogy a jövő nemzedékek, mikor mindenütt, mindenfelé a hasznosságelv keriti hatalmába, hálozza bé a lelkeket, tudni fognak megalázkodni és készek lesznek nemesen bővölködni? Ah, lehet-e kételkedni abban?! Hát nem lesz-e a jövő nemzedékeknek is nemesen érző szive, hát

el fog-e pusztulni az emberiség nemessége, nem lesz e a magasabb gondolatok, a szellemiek iránt fogékony lelke, és nem lesz-e kereszténységünknek hatalma, hogy a nemesen érző sziveket, a fogékony lelkeket magával ragadja, hogy megalázkodásukból és bővölködésükből szülessenek új fenséges történelmi pillanatok!

Tudunk megalázkodni, tudunk bővölködni és . . . tudunk hálákat adni. Megtanultuk azt is a Krisztus apostolától, ki mikor egy új világrészt szavának hatalmával meghódított, Korinthusban, Filippiben, Ephezusban és más helyeken fölépitette a kereszténységnek az új otthonokat, hálát ad Istennek, Istennek ad hálát, hogy az ő erőtlenségeiben megdicsőítette magát. „Az Istennek, a mi Atyánknak dicsőség!“

Hálára nyilnak, hálára buzdulnak a mi ajkaink is, hogy dicsérjenek tégedet oh Isten! hálára, hogy a mi gyönge erőnk által csodálatos dolgot miveltél, hogy a mi erőtlenségünkben megdicsőitetted magadat. Nem, nem magunknak tulajdonítjuk a sikert, hanem isteni segedelmednek. Tied, egyedül tied a siker, tied a dicsőség! Benső harczainkban te vezérlettél; lelkünkben szent lelkedből volt a fény; a veszélyben te erősítettél türelemre, kitartásra; szabadságharczosainkat te tüzelted küzdelemre, harczra. Te ihletted az áldozókat, te ihletted őt, ki mérték felett, egész életet áldozott, szent érzéssel munkát, fejedelmi vagyont. Tőled az ihlet, melylyel a művész szelleme alkotott, teremtett. És tőled a bölcs vezérlet, a mely diadalra vitte ezt az ügyet. Tőled sokaknak irántunk való jóindulata. Tőled ez érzelmeiben, lelkében fölemelkedett nép, tőled e fenséges, dicső történelmi pillanat! . . . Néked legyen azért dicséret, dicsőség mindörökkön örökké! Amen.

PÉTERFI DÉNES.

A tekintély helye a vallásban.

II.

Vallási tudatunk és hitünk alapja: az egyéni intuitio, észrevétel az erkölcsi és szellemi igazságok világában. Ez az egész emberi nemnek közös tulajdona, a mennyiben t. i. kisebb-nagyobb mértékben mindnyájunkban föllelhető. A próféta, ki a múlt és jelen eseményeiből kiindulva, a bekövetkező jövőre irányitja tekintetünket, ki össze tudja fűzni a jelenben láthatót a még láthatatlannal, e közös emberi tulajdonságokat magasabb fokban birja másoknál, és ez által különbözik tőlük. Mindez igen természetesnek látszik sokak előtt, mig mások azt a kérdést teszik fel, hogy ha ez csakugyan így van, adhat-e akkor nekünk Isten valóságos apocalypsist, t. i. közetlen, gyors feltárását örökkévaló tényeknek, melyek kivül esnek tehetségeink, munkálkodásunk körén, de melyek mégis e körre átalakitólag hatnak? A kérdés azonban itt nem az, hogy mit tehet vagy nem tehet Isten, a ki mindenható, hanem az, hogy az isteniből mit tud befogadni az emberi erő. Erre nézve két ténynyel kell leszámolnunk; először, az emberi erő nincsen úgy alkotva, hogy örökös tények hirtelen való feltárását elfogadhassa — és, hogy a föld, mely kimért törvények szerint folytatja pályáját, szintén nem lehet ilyen dolgok véghezvitelének szinhelye; másodszor pedig, az emberi tehetségek csakis szellemi és erkölcsi örök igazságok befogadását birják meg. Az az apocalypsis, mely ez igazságok fölötti dolgokat igyekszik közvetiteni, egy isteni személy incarnatioját kell hogy föltételezze; ilyen dolgot azonban emberi tanuság soha meg sem is közelithet, mert minden közvetitett vizió csak a közvetitőhöz visszi az embert, nem pedig az igazságok forrásához; s minthogy ilyen dolgokban a közvetitő eszköz csak emberi lehetne, az emberi életben az abszolut isteni tekintély munkája meg is szűnnék.

Jézus maga, kit az egész világ legalább is egyik legnagyobb prófétának ismer, minden apocalyptikus kérdést válasz nélkül hagyott,

vagy azoknak eszményi értelmezést adott. A legfönségesebb dolgokról olyan kijelentéseket adott, melyeket a legmiveltebb és a legközönségesebb lélek is megértve, minden aggodalom nélkül követhetett és követhet. Személye és tanitásai azonban annyi különböző magyarázatot, hitet keltettek föl személyes és későbbi követőiben is, hogy idővel már nem prófétáról, hanem mythologiai elferditett alakról számol be előttünk a történelem, mely nevét reánk hagyta. S hogy, a mennyire lehet, kihalászszuk a zűrzavarból a valóságot, szükséges megismerkednünk eme legkorábbi magyarázatok közül egy nehánynyal, melyek az uj-szövetségben foglaltatnak.

A legrégibb eszme, melyet e tekintetben ismerünk, úgy állitja előnkbe Jézust, mint az Isten által megigért Messiást. Hogy Jézus lett volna a zsidók nemzeti Messiása, ezt önmaga sehol sem állitja önmagáról; sőt emlités van Lukácsnál IX., 21. és Máténál XVI., 20. arról, hogy ő tanitványait intette: senkinek se mondják, hogy ő a Krisztus. Vannak azonban a synoptikus evangeliumokban egyes kifejezések, mint „Isten fia“, „Dávid fia“, „ember fia“, melyeket sokan szeretnek a zsidók messiási eszményképére, ki a Jézusban testesült meg, alkalmazni. Ezek közül az „Isten fia“ elnevezés későbbi eredetű Jézus koránál, mint a hogy mutatja Pál apostol egyik levele, Róm. I., 3, 4, hol az áll, hogy Jézus Dávid fia a test szerint, de Isten fiának bizonyult *feltámadása által*. Az „ember fia“ nevezetet pedig Jézus a leggyakrabban nem magáról használja, hanem általános értelemben; sőt a mikor magára alkalmazza is, nem találunk benne semmi vonatkozást a messiási hivatalra nézve. Ha pl. önmagáról mondotta volna, hogy az „ember fia *eljön* megitélni eleveneket és holtakat“, bizonyára így mondotta volna: „*Visszatérek* megitélni eleveneket és holtakat“, mert hiszen az evangeliumok szerint tanitványainak többször kijelentette, hogy „En még visszatérek hozzátok“. Jézus a messiási nevezetre soha igényt nem tartott, azt soha ki nem jelentette, mert „ama nemzedék jelt kivánt“ — és azt az igazi Messiás nemzete előtt meg nem tagadhatta. A zsidók messiási eszménye nemzeti álom volt; mint a hogy minden nemzet, melynek dicsőséges múlt után elnyomatásban kell sinylődnie, várja a szabaditót, mert hiszen Isten igazságos kormányzásában — így volt ez a zsidókkal is. Jézus személyes követői voltak azok, kik ama csodálatosan hangzó igazságok hallatára őt tarták ez eszmény megtestesitőjének — és ezzel megkezdődik egy új rendszer Jézus személyéről, a prófétai alak elhagyásával. Eme rendszernek pedig, midőn

a Messiáshoz fűzött remény be nem teljesült, változáson kellett keresztűl mennie; e változás első fázisával pedig a Páli iratokban találkozunk, melyek közetlenül az apostoli korszak után sorakoznak. Pál apostol a pogány világból magával hozta az universalizmust, a zsidók sovinizmusa ellenében. Előtte Jézus úgy tünt fel, mint a ki halálával lerázta magáról a földiségben reátapadt nemzetiséget, és így lett az általános emberiség prófétájává, — *halála után.* A kereszt a Pál tanitásainak gerincze; az az általános változásnak megnyitása és symboluma az új szervezetnek, melyben egy halhatatlan fajnak egyedüli feje a második feltámadott Ádám. A mózesi törvények érvényessége elveszett a kereszttel, elveszett a törvény által okozott bűn, elveszett a bűn által okozott halál, de a keresztén megjelent a regeneráló második Ádám, ki halhatatlanságot nyujt a szeretet törvényében, betüről a lélekre, testiségből lelkiségbe, öntudatlanságból öntudatra ébresztve a világot. Bármennyire szépek és a tiszta vallásos érzést nemesitők is legyenek azonban Pál eszméi Jézusról, azokban az ő személyére vonatkozó históriai adatokat megtalálni nem tudjuk, mert őnála a feltámadás minden dolgok kezdete; az előbbi hitrendszernek egy tovább vitt változata, mely aztán betetőzést nyert abban az új irányban, melynek terméke a IV. evangeliom.

A pogány művészet és izlés, mely Pált is befolyásolta, a rendszer emez új változatán már teljes diadalt ül. Az alexandriai Logos, Jézus alakjára ráhuzva, „testté lett“. Nincs itt már sem születés, sem halál, hanem örök élet, különböző változványokban. Isten örökkévaló fia az, kit e kép nyújt, ki egyenesen isteni, ellenvéleményt nem türő tekintélylyel munkálkodik. Az isteni kijelentés ő általa kezdődött, ő benne végződött, „elvégeztetett“. Igaz, hogy némileg alá van rendelve az Atyának, ki őt elküldötte — de viszont a Logos nélkül Isten e küldetéssel járó munkálatot nem végezhette volna el. Bizonyságok erre a következő kifejezések, melyeket Philo igen elmésen bonczol: „Teremtsünk embert“ és „Isten teremté az embert Isten képére“. Miért nem mondja így a szent irás: „Isten teremté az embert *saját képére?*“ Mert egyetlen halandó természet sem formálható a legfelsőbb Atya közetlen képmására, hanem csak ama második Istenére, ki az ő Logosa. Az ember gondolata a legfelsőbb, egymagában álló gondolatot el nem érheti, csak annak a kifejezését, a Logost; mert a Logos a való Isten képmása, és az ember csak ennek a Logosnak a képmása — s így

teremtettünk újra a Logosban, mely testté lett a Jézusban. A ki őbenne hiszen, kegyet nyer Isten előtt és kizárólagosan csak általa; a ki nem hiszen, az már *előre* elitéltetett, mert az emberi akarat a Logostól veszi eredetét. „A ki engemet megtagad az emberek között, azt én is megtagadom az én mennyei atyám előtt". A Logos egy az Atyával, a kitől jött és a kihez visszatér — minden közbeeső dolog pedig semmit sem változtat az ő természetén. Még egy lépéssel tökéletesen elhagyjuk a Názáreti Jézust és eljutunk a róla alkotott mythologia befejezéséhez, mely a maga szörnyüségében — talán csak a hagyomány kedvéért — ma is a keresztény világ nagy részének hitét képezi, mely soha Jézusnak gondolatát meg nem járta: a szentháromsághoz. Az egyszerű próféta, ki tanitványainak azt is megtiltotta, hogy jónak nevezzék, egy képzeleti világba vonatott, hová sohasem tartozott; mert a messiási, második Ádámi, Logosi csodálatos igények mind megannyi iskola által személyére huzott sallangok, melyek igazi alakjának csak deformálására szolgálnak ma, midőn őbenne az Istent megismertető hitnek forrását kutatjuk.

Nem kevesebb fictióval teljesek azok az elméletek, melyek az első évszázakban a Jézus megváltási munkájára vonatkozólag keletkeztek; és hasonlóan a személyére vonatkozó elméletekhez, ugyan azt a fejlődési fokozatot tárják elönkbe. A tizenkét apostol előtt a rossz, a bűn teljesen ethnologiai jellemmel birt, megkülönböztetve az igazi izraelitát a pogány néptől, mely más Istenek teremtménye; Pál már emberi jelleggel ruházza fel, mely a természeti embert a lelki embertől különbözteti meg; mig a IV. evangelista kozmikai alakba öltözteti és az ördögi munkát választja el az istenitől. Az első irány egy nép, a második az emberiség, a harmadik az egész teremtés érdekében szolgál.

A primitiv evangelium (Máté, Márk, Lukács és Ap. Csel.) teljesen a nemzeti érzés hatása alatt áll, — az emelkedik az egyéni érzés fölébe, mert Isten kizárólagosan Izrael népének igérte a Messiást, kinek elébe a pogánytól teljesen elkülönülve, mint egységes megtisztult nemzet kell hogy álljon a zsidó. Pálnál a bűn ára a halál. De minő halált ért ez alatt? Csak a halálra való készületet, mely a bűnnek természetes, elkerülhetetlen következménye. Physikai halál vár mindnyájunkra egyaránt. Különbséget teszen azonban abban, hogy kirekire mi vár a halál után; a *megváltottakra*: várakozás az újjászületendő életre; a *megváltatlanokra:* örökös eltünés — de sehol sem emlit

örök tüzet, örök poklot. Az ember, testi szervezeténél fogva nem alkalmas arra, hogy földi állapotából közetlenül Istennél keressen módot a szabadulásra; szükséges egy ujjáalakitó hely és eszköz, melyben előkészittetik az Atya előtt való megjelenhetésre. A szabaditás tehát emberfeletti erőtől kell jőjjön. Pál szerint ez a második Ádámmal jelentetett ki, a ki egyedüli közbenjáró az új faj és Isten között. „És ő meghalt mindenekért, tehát mindenek meghaltak; és meghalt azért, hogy a kik élnek, ne éljenek többé önmaguknak, hanem annak, a kik érettük meghalt és föltámadott". (II. Kor. V. 14., 15.). Pál apostol értelmezése szerint, azonban, Jézus a mit tett, nem a saját személyi szentségéből kifolyólag tette, hanem mint a halála által regenerált faj megszemélyesitője, közbenjárói hivatalából kifolyólag. Ő az emberi nem essentiája; az ő kereszthalála engesztelte ki a mult idők vétkeit, az első Ádám gyermekei bűneit. Az ő feltámadása az új Ádámmal e világra jött élet sava.

A mi a IV. evangelium tanitásait teljesen elválasztja a Páléitól és azokénál egy egészen más körben forgó társadalom rétegeiből kiemelkedő eszméket nyújt — abban nyilvánul, hogy a mig Pálnál a megszentelődés nem kezdődhetik mindaddig, mig a mult bűnei el nem mosatnak a kereszten megfizetett bűnhödéssel és hogy akkor először a megtisztult lélek találkozhatik a kiengesztelt Isten szeretetével, — addig a keresztnek eme jelentősége a IV. evangeliumban teljesen eltünik. A testté lett Logos egyedüli úr a földön *már életében,* nemcsak halála után. A Logos azonban, mely testet öltött, reá nézve igen különös világban kezdi meg munkásságát. Az evangelium szerint, ugyanis, semmi sem teremtetett az ő beleegyezése és közreműködése nélkül és mégis az általa alkotott világban egy uralkodó ellenállására talál, a ki nem más, mint a sötétség fejedelme, az ördög. Jézus gyakran szól így: „Ti, a ti Atyátoknak, t. i. az ördögnek vétkeiben nyögtök". Ha az ördögtől uralt világ teremtése az ős-Logos tudtával és beleegyezésével történt, akkor megváltási munkája merő játék az emberiséggel; ha pedig az ő akaratán kivül, akkor igen bajos dolog elhinni, hogy ő az Istennek „egyedüli örökkévaló szent fia", ki „örök jogon ül Atyjának jobbján". A megbánás és megbocsátás eszméje, mely az egyéni embernek Istenhez való viszonyát szabályozza, teljesen idegen az evangeliumban. Jézus véréhez, mely a kereszten kiontatott, nem füződik semmiféle kiengesztelő czélzat. A test, mely csak felvétetett a munka véghezvitelére, a keresztnél elhagyja a lelket és többé nem tér vissza a földre, hanem

maga helyett hagyja a szent lelket, a mely szószóló lesz az Atyánál. Tudtak-e mindezekről az apostolok? Lehetetlen elhinnünk, hogy azok még csak Pál apostol agyában is megfordultak volna, mert valami nyoma csak látszanék az ő, vagy mások irataiban. Mivel pedig ez nem található — a mai elfogulatlan biráló mintegy kényszeritve van arra, hogy e fajta eszméket apostoli eredetüeknek ne tartson. A ki egyszer mint csodálatos ember, később mint még csodálatosabb Isten-emberi és végül már mint megtestesült Isten jelenik meg a vétekben nyakig sülyedt emberek között, hogy megmentse őket egy nép, az emberiség, az egész teremtés érdekében és pedig minden egyes esetben *különböző módozatok föltétele mellett*, — az nem lehet egyéb, mint megannyi traditionális iskolák produktuma, az eredeti alak által vetett megannyi árnyék, mely nő vagy apad a világosság napjának emelkedésével és sülyedésével; s minél inkább sülyed a világitó nap, annál inkább nő a sötét árnyék.

De bármennyire különböztek is az első tanítványok a Jézus személyéről és munkájáról alkotott fogalmaikban, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a Jézus újra eljövetelének, igérete szerint, meg kell történnie. A közbeeső idő alatt pedig az ő vállaikra nehezedett a munka, hogy tovább haladjanak a megkezdett úton, hogy a „kicsiny sereg“ Isten országává nőjje ki magát. Ők tekintették magokat az isteni kegy eszközei bizományosainak, melyek Jézus pályájának kezdetén és végén nyilvánittattak ki a keresztségben és az úrvacsorában. Kizárólag ezek lettek ama jegyek, melyek által bárkit Jézus tanítványai közé soroztak, és pedig a keresztségnél a Szentlélek, az úrvacsora vételénél a Jézus megváltó halála erejének közremunkálása által.

A keresztségről azonban tudnunk kell, hogy a IV. evangelium kivételével, mely az előbb elmondottak után Jézusra vonatkozó históriai adatnak nem tekinthető — sehonnan sem tünik ki, hogy Jézus tanítványait akár megkeresztelte, akár a keresztség gyakorlására őket intette volna. Az egyetlen hely, a mely ilyen dologról említést tesz, (Máté XXVIII. 19.) a Jézus *halála utáni* időről szól, és pedig trinitárius szellemben — a mi nyilván elárulja egy későbbi compilator szellemét. Ez a formula különben semmiféle történelmi alappal nem bir a II. évszáz közepe előtt, a midőn ugyanis először tesz róla említést Justin Martyr és Cyprian a III. évszázban. Keresztelő János is keresztelt — megkeresztelte Jézust, de az már csak el nem hihető, hogy ő az Atyának, **Fiúnak** és Szentléleknek

nevében keresztelt volna, annál kevésbbé hitte ő maga, hogy ezáltal isteni kegyben részesűljön a megkeresztelt egyén. Pál apostol maga mondja, hogy ő nem keresztelni, hanem az evangeliumot prédikálni küldetett, és hálát ad Istennek, hogy egy pár lelken kivűl senkit sem keresztelt meg — pedig volt követője szép számmal. L. I. Kor. I. 14—16. Apollos, Aquila, Priscilla, minden megkeresztelkedés nélkűl is hűséges *tanitványai* voltak a Jézusnak, a mint kitünik Ap. Csel. XVIII. 24—XIX. 7-ből. A keresztség már meg volt Jézus föllépése előtt és így az nem is keresztény intézmény. Pál az egyedüli apostol, a ki megkeresztelkedett, de ő is a Jézus nevére, és kezdetben az Ap. Csel. irójának bizonysága szerint csak ez a formula volt általános használatban

Az egyszerű megkeresztelkedés is később deformálódott, gyakran igen különös eszmék fűződvén annak végbezviteléhez. Ugyanis, a ki megkeresztelkedett, a vízbe mártással eltűnt benne a régi ember, és az újra fölmerűléssel megjelent a megszentelt lélek. Később ismét szükségesnek látták, hogy ezt az átváltozást külső jelekkel is még hatásosabbá tegyék, s ezért tétetett kötelezővé már Cyprian idejében, hogy a papnak meg kell szentelje a vizet, mert ha nincs a vízben szent lélek, nem moshatja le a bűnt. Ez a „bűn-lemosás“ pedig mennyi visszaélésnek lett forrásává, bizonyitja Nagy-Constantin esetétől napjainkig minden hozzáfüzött babona. Az anglikán egyháznak egyik érseke (Laud) 1890-ben úgy nyilatkozott, hogy a kis csecsemőnek nem szabad addig mászkálni sem, mig meg nem kereszteltetett, nehogy a pogányok útján tanuljon meg járni!

Az úrvacsorára vonatkozólag négy adatunk van, Máté, Márk, Lukács és Pálnál. Az utóbbiaknál arról van említés, hogy két vacsora volt; az elsőt agape, az utóbbit, mely a tulajdonképeni intézmény, eucharistos név alatt hagyta ránk a történelem. A négy adatban igen sok lényeges eltérés van; mig az egyiknél a bor, a vér jelképezője „kiontatik érettetek“, addig a másiknál „sokakért“, mig a harmadiknál „mindeneknek bűnök bocsánatjáért“. Az első azt akarja magyarázni, hogy Jézus, mint megigért Messiás, a zsidó nemzetért (melynek 12 törzsét a 12 tanítvány személyesíti) áldozza föl magát; a két utóbbi pedig, hogy nemcsak a zsidókért, hanem a pogányokért és minden népekért. A historiai igazságok mellett mindezekben a Jézus nyomában keletkező különböző iskolák magyarázatait találjuk, midőn ugyanis nemcsak a zsidókra, hanem a pogányokra is kiterjesztetett az evangelium tanitása, a mi pedig

Jézus halála előtt nem volt folyamatban. Ezek és más apróbb részletek lehetetlenné teszik, hogy tisztán lássuk amaz eredeti úrvacsorát, melyet napjainkig szentségben hozott le a hagyomány, mint az isteni kegynek egyik eszközét, mely nélkül hiába való a menny ajtaján való kopogtatásunk. Nem kevésbé tarthatjuk összeegyeztethetőnek eme kifejezést: „Nem iszom többé a szőlőtőnek nedvéből, mig újra nem iszom veletek az Isten országában", azzal a mit a sadduceusoknak mondott egykoron: „Ti nem ismeritek az Isten hatalmát, mert a midőn a halottak feltámadnak, se nem házasodnak, se férjhez nem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az angyalok".

Hogy az úrvacsorának mi volt eredeti jelentősége, ma már teljes pontossággal meg nem határozható. Legelfogadhatóbb nézet az, hogy Jézus, ki tanitványaival együtt élte le életének legmagasztosabb részét, kikhez a diadalok és megpróbáltatások annyi kedves emléke fűzte, ki magát ő velök úgy szólván egy családból valónak tekintette (a husvéti bárány elfogyasztása is ezt bizonyitja) ama jegyek vételében csak az ő számukra igyekezett emlékezetessé tenni földi életét. Mit is érdekelhette volna őt az igen válságos perczben ama külső világ, mely ha követte is, csak habozva tette és a szerencsétlenségben megtagadta? Kik ő néki legkedvesebbek voltak, azok emlékezetében kivánt élni továbbra is, a mint hogy reájuk bizta a további véghez viendő munkákat. A Messiásnak, az áldozati báránynak, a halhatatlan Ádámnak, az örökkévaló Logosnak, ki egy megváltási munkát befejezett, a ki maga helyett új közbenjárót hagyott az emberek között, ilyen emlékeztető dolgokra szüksége nem lehetett, mert ott állott volna ő örökös emlékűl a bűntől megváltott lelkekben. És a „12 apostol tanitása" (Διδαχή, k. b. I. évszáz vége, második eleje) nem is beszél se Krisztusról, se új szövetségről, se áldozati bárányról, se a Jézus kereszthalálával összefüggő legendás kiengesztelő mysteriumokról, visszatérésről.

Sőt a mi több, a kenyeret nem is úgy tünteti föl, mint a Jézus testét, hanem az mint több magnak egy lényeggé egyesülése, jelenti az egyház egységét, melynek fennmaradásáért fordulnak Istenhez, — kizárólag Istenhez. A bor pedig csak mint lelki ital szerepel, mely erősiti a hivek együttes hitét és egymás iránti szeretetét. Igy áldoztak az első keresztények az első százév végén, imában, mely egyedüli útja a lélek kiengesztelődésének Istennel. Lehetséges lett volna-e ez, ha Jézus az utolsó vacsora alkalmával

egy örök időkre szóló intézményt hagyott volna hátra, melyben való részesedés nélkül nincsen isteni kegy a veszendő léleknek? S ha mégis emez egyszerü esemény, melynek egyéb jelentősége sohasem lehetett az egyszerü megemlékezésnél Jézusról, az idők folyamán külső kiengesztelő áldozattá fajult, oltárral, tömjénnel, átlényegüléssel stb. vegyitve — arról felelős a babonás legenda, mely hinni és érteni az önmaga lábán sohasem tudott, hanem a gyorsan működő phantaziára bizta a való életben könnyü szerrel fel nem fogható dolgokat.

Hátra van még annak megvizsgálása, hogy az első keresztények minő eszméket alkottak egy jövő életről, vagyis minő képzeteik voltak a halál utáni állapotról. E tekintetben a régi zsidó eszmékben az alapot már lerakva találták; a zsidók képzeletéből ugyanis soha el nem mosódott a nemzeti eszmény: az „ország“ historiai, geographiai helyreállitása. Egy más világról alkotott képzetük csak abban nyilvánult, hogy a test az örök sötétségbe tér, t. i. Ábrahám kebelébe. Voltak azonban kivételek is Mózes, Elijás, Énok esetében, kik „elragadtattak“, de a kiknek vissza is kell térniök és ők fogják helyreállitani az elveszett Izraelt. Ez alapokon épitették föl az első keresztények a „menyország“ képzetét, hozzáadván a Názáreti Jézusnak, mint Messiásnak, mint a Messiás szenvedésének és feltámadásának „tényeit.“ Midőn aztán az eszmék fuziója megtörtént, a hiszékenységnek már igen kevés érv kellett arra, hogy meggyőzessék a menyország megalapitásának gyors voltáról. A synoptikusok és a Jelenések könyve mind földi megváltást jósolnak. Földi uralma lesz a Messiásnak, ki az újra alapitott Jeruzsálemben 1000 évig fog uralkodni. A sátán birodalma, mely az eljövetelig hatalmasan növekedik, akkor összeomlik; pogányok, kik addig megtagadták Jézus nevét és tanitásait, egyszerre az ő táborában esküsznek örök hüséget a kereszténység zászlója alatt. Pálnál habár még nála is találkozunk Messiási eszmékkel, mindez szellemibb alakot ölt. A kereszttel be van fejezve a megváltás, több cselekedetre, vagy hosszabb időre szükség nincsen, a regenerált faj megszemélyesitőjének halhatatlanságával megállapitva az Isten országa, — az ő benne való hit által megigazulunk.

A IV. evangeliumból mindez eltünt; az incarnatio: minden, mely betetőzi az Isten országának épületét és a Fiunak szemlélése által kezdődik az idvezülés. — Általában, ez iratok a következőket állitják: Jézus feltámadott és az Atyánál van; onnan a Szentlélek

által közlekedik és végtére egyesitni fogja a hiveket mind egy akolban. De hogy mindez a mennyben vagy a földön történik-e meg; hogy mindenki halála alkalmával, vagy együttesen a Jézus visszatérésével nyer-e üdvezölést; hogy egy nyilvános itélet után, vagy annak mellőzésével történik-e mindez, — ezekről, a mennyiféle irat, annyiféle értelmezést ad. Ez eszmék később könnyen utat nyitottak a testi feltámadás hitének, melynek az első évszázakban legékesebben szóló apostolai voltak Papias, Justin Martyr, Irenaeus, Hyppolitus stb. Irenaeus mondja, hogy az új Jéruzsálem megalapitása és abban Jézus 1000 éves uralkodása Palaestinában fog megtörténni, ennélfogva abban testileg kell megjelenni; továbbá, annyira nagy bőség lesz emez idő alatt, hogy az oroszlán is csupa polyvával él, s meghuzódik a gyenge bárány előtt (a bárány nem Jézust jelképezi.) Az Urral (Jézus) egy asztalnál fognak lakmározni a szentek, így keresvén elégtételt a mult idők szenvedéseiért. Az elköltözött egyén azonban nem tér egyenesen Istenhez, szükséges egy bizonyos közbeeső út is, mert a világ gyarlósága után a tökéletes boldogság megsemmisitheti a lelket, mielőtt idvezülhetne. Mikor tehát az 1000 év kitelik, a többi meghaltak is idehozatnak, egy általános itélet után megszünik a Jézus uralma, s helyébe lép az isteni monarchia. Ime az irányitó eszmék, melyek a pokol és purgatorium rémséges szülötteinek adtak életet, hogy hajmeresztő doctrinákkal tartsák rettegésben az emelkedni vágyó lelket, melynek porhüvelye ama doctrinák „apostolainak" elegendő jövedelmet izzadni nem tudott. A trombiták azonban sem az első keresztényeknek, se másoknak nem harsogtak; Jézusról, halálról, mennyországról alkotott mythologiák elveszitették értéküket a lélekben bizó lélek előtt s igy lassanként visszatért a lelkekbe a kiátkozott pogány-világ két elméjének, Plato és Pythagorasnak amazoknál sokkal erősebb sejtelme: az egyéni lélek új élete egy szellemi világban. Mert minden mythologiának az a végzete, hogy az eljövendő dolgok megtörténtét e föld szük határai közé szoritja, emberi vonásokkal rakja tele s így önmagában hordja a veszendőséget.

Másként volt-e e szabály alkalmazva Jézus személyére? A Messiásnak újra vissza kell térnie, hogy megalapitsa a prófėták által megigért birodalmat; — a második Ádám bebizonyitotta feltámadását, tehát még munkál e földön, — „élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus", — az örök Logos bármely pillanatban felöltheti az emberi testet, hogy az újra bűnbe sülyedt emberiséget

visszatéritse az Atyához. Mindezekben a Jézus valódi személyiségéből nem lehet semmi, a mi az ő saját vallását követőknek hitéül szolgálhasson, mert a mit az ő munkálkodása idejétől lefolyt hosszu történelem és a mindennapi élet nekünk tanit, meghazudtol minden az ő személyét érintő, emberi értelmet meghaladó csodás dolgokat, azokhoz fűzött várakozásokat, reménységeket, jövendöléseket. Emberi elfeledett hitek, reménységek, melyeket soha be nem igazolt az élet, — föléledhetnek újra, találhatnak újra számtalan követőkre, kik vakbuzgóságból vagy öntudatos lélekkel igyekeznek beléjök új erőt önteni; hagyományok lehetnek szentek milliók előtt, — de örök élete az egész világmindenségben csak egy dolognak van, — a mi nem tür ellentmondást, a mi nem csodálatos és emberfölötti, a mi nincs kötve személyhez és időhöz: és ez az igazság. Jézus életében is ezt kell keresnünk; és ha megtaláltuk, elveszhet vagy megmaradhat minden ő hozzá fűzött mythologia, lehet ő Isten vagy isten-ember vagy közönséges ember — előttünk csak akkor fog ő tiszta és érthető alakban állani, mint állhatott egykoron személyes követői előtt. Mig ezt legalább is meg nem közelithettük, addig öntudatos Jézust követők, keresztények nem lehetünk.

Lőfi Ödön.

Az unitáriusok főtanácsi gyülése.

I.

Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és főtisztelendő Egyh. Főtanács!

A XX-dik században ma tartjuk első főtanácsi gyűlésünket és ma először tartjuk ujonnan épitett kollegiumunkban. E két körülmény tágas tért nyitna meg számomra az elmélkedésre. De tekintettel éppen új kollegiumunknak a mai napon történendő megnyitásával előttünk álló ünnepélyekre, e főtanácsi gyülésünket megnyitó beszédemmel, nagyon rövidre szoritkozom.

Ez évvel tehát egy új századba léptünk. Ki ne lenne kiváncsi közölünk, hogy mit rejt az méhében általában hazánkra és nemzetünkre, legközelebbről egyházunkra nézve? De a jövő titkát Isten magának tartotta fenn; annak leplét halandó kéz félre nem lebbentheti. Tekintettel azonban a letünt század eseményeire, a mennyiben azok az egyházi, a vallási életre vonatkoznak, nekem legalább úgy tetszik, hogy inkább reménynyel, mint aggodalommal nézhetünk az új század elébe. Mert tény az, hogy a lelkiismeret szabadsága a letünt században jelentékeny héditást tett az emberek szivében az egész polgáriasult világban. A mi vallásunk pedig az evangelium mellett a lelkiismeret szabadságán alapulván, ez által szélesebb talajt nyert magának. S nem lenne nehéz kimutatni, hogy ha névleg az unitárius vallásnak aránylag ma is még kevés követője van, hiteszméink s ezek között különösen az Isten személyi egységének hiteszméje, tehát vallásunknak hittanilag sarkpontja, nemcsak hogy többé nem találkozik oly ellenszenvvel, mint századokon át, hanem mind több oldalról nyer igazolást. Nem lehet tagadni, mintha a vallási élet bensősége vesztett volna a letünt században eddigi erejéből s ebből kifolyólag általában az erkölcsi élet is meglazult volna. Épen ezért hitelveinkhez való szigoru ragaszkodás mellett, a mi természetesen nem zárja ki azoknak fejlődését, főleg az erkölcsi élet ápolására kell forditanunk legfőbb gondunkat a beköszöntött

új században. A tisztult hit és a tiszta erkölcs legyenek azért zászlónkra irva s ez alatt ezekért küzdve nézzünk jó reménynyel az új század elé. Mert igaz ugyan, hogy jelenleg bizonyos visszaesés tapasztalható sok iránybaụ és így a vallás légkörében is. Mintha sokan ismét be akarnák kötni az emberek szemeit. S tény az, hogy a vallásról, az üdvről való különböző babonás felfogások, ámitások soha több embert meg nem vesztegettek, mint napjainkban. De hát nyár közepén is hányszor elborúl a nap; a tiszta égre hányszor tornyosulnak sötét fellegek. Azért a nap csak napnak marad; fényét, világát ki nem olthatja a legsötétebb felhő se. Bizzunk hát mi is szent vallásunk napjának fényében és világában. Az Ur nem hagyja el az övéit!

A mi pedig az új épületet illeti, a melyben ma először tartjuk főtanácsi gyűlésünket, a mint méltóztatnak tudni, több mint egy évtizede, hogy tanácskozásainknak nem egyszer képezte tárgyát régi kollegiumunknak kibővitése vagy egy egészen új kollegium épitése. Azt is méltóztatnak tudni, hogy a megállapodás végre ez utóbbiban történt s már a mult évi főtanács alkalmával méltóztattak látni a megkezdett épitkezést, a mi Isten segedelmével szerencsésen bevégeztetvén, az új épület ma ünnepélyesen át fog adatni rendeltetésének. Ezt megelőzőleg mi csak azért gyültünk egybe e helyiségben, hogy főtanácsi gyülésünk megalakulhasson. Ezért ez irányban sem kivánok kiterjeszkedni. Pedig az alkalom nagyon csábitó. Hiszen ez új épület a gondolatoknak egész raját keltheti fel lelkünkben. De azoknak szárnyalásában a megnyitási ünnepélyen nem sokára alkalmunk lesz gyönyörködni. Részemről csak egy óhajtásomnak kivánok kifejezést adni. És ez az, hogy ebben az új épületben, a melyben az új századdal megkezdjük tanácskozásainkat is, ujitsuk meg mindnyájan vallásunk és egyházunk iránti szeretetünket, buzgóságunkat és áldozatkészségünket és a régi helyiségből ide áthozott irományokkal együtt hozzuk át azt a szellemet is, mely az elhagyott épületben folytatott tanácskozásoknál vezette hitelődeinket és vezetett minket is a letünt században.

II.

Püspöki évi jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyh. Főtanács! Huszonötödik évi jelentésemet vagyok ezúttal megteendő. Nem tartozik ugyan e jelentés keretébe; de nem tehetem, hogy mindenek előtt lelkem

mélyéből hálát ne adjak Istennek meghálálhatatlan nagy kegyelmeért, a melyet irántam, igénytelen szolgája iránt, életemnek ez ideig lett megtartásában is kimutatott. Mert 25 évet mint püspök érni meg, nem tartozik a mindennapi dolgok közé. 22 elődöm közül csak 4-nek jutott még ez a szerencse. Hadd öleljem meg ma őket az emlékezet karjaival, mint a szolgálat idejére nézve Istentől velem együtt különös kegyelemben részesitett kartársaimat. Ezek: Beke Dániel (1636-tól 1661-ig); Almási Mihály (1692-től 1724-ig); Agh István (1758 tól 1786-ig) és Lázár István 1786-tól 1811-ig). A minő szomoru emlékek újulhatnak meg lelkünkben különösen a két előbbinek püspöksége idejéből, nem az ők személyöket illetőleg, hanem egyházunknak akkori nyomasztó helyzetét, önfentartásáért vívott nehéz küzdelmeit tekintve — ezekre jobb lesz most fátyolt vetnünk.

De fokozza az én hálámat Isten iránt az is, hogy oldalom mellett tisztelhetem azt is, a kit 25 évvel ezelőtt ugyanaz a zsinati főtanács, a mely engem a püspökségre méltatott, a főgondnoki székbe ültetett, mélt. id. Daniel Gábor urat. Ez még ritkább eset; sőt alig hiszem, hogy még előfordult volna. Mert valamint 25 évet ért püspök elődeim között is volt, főgondnokaink között is éppen 4 volt ilyen. Névszerint Daniel Ferencz (1718-tól 1747-ig); Simon János (1732-től 1765-ig); P. Horváth Ferencz (1778-tól 1804-ig) s Daniel Elek (1820-tól 1848-ig). Tehát épen a Daniel családból mostani érdemdús főgondnokunkon kivül még kettő. Adja Isten, hogy e név soha se is vesszen ki főgondnokaink sorából! De hogy püspöknek és főgondnoknak egyidőre essék 25 éves évfordulójuk, ez a maga nemében valóban rendkivüli eset.

Arról természetesen én nem szólhatok, hogy a főgondnok úr ő mlgával 25 évre terjedő együttes szolgálatunk mennyire felelt meg s hogy egyáltalában megfelelt-e a várakozásnak és egyházunk érdekeinek. Ezt megitélni a méltgs. és főt egyházi főtanácsra s talán még inkább a jövő korra tartozik. Mert a jelen kor itéletét, eltekintve a mi személyünktől s egészen általánosságban szólva, a rokon- vagy ellenszenv is befolyásolhatja és irányithatja; míg a jövő kor itélete megalkotásánál egyedül a történeti tényekre van utalva. Lelkiismeretem azonban nyugodt s meg vagyok győződve, hogy a mltgs főgondnok úr is ugyanezt elmondhatja, hogy erőink és tehetségeink mértékéhez képest igyekeztünk mindent megtenni hivatalunk betöltésére, hogy önzetlenül, tiszta kézzel s csupán szeretett egyházunk közérdekét és előmenetelét tartva szemeink előtt jártunk el, a mennyire eljárhattunk mindennemü kötelességeinkben. Jöhetnek s adja Isten jöjjenek utánunk hivatottabbak s nálunknál érdemesebbek úgy a főgondnoki, mint a püspöki székbe; de több jó akarattal azok sem foglalhatnak helyet azokban. És mert még a napnak is, az idő ha estvére hajlik, sugarai elvesztik hevöket és a legerősebb fa is őszszel már nem hoz lombokat, legyen szabad — — legalább részemről — elnézést kérnem a mltgs és főt. Egyh.

Főtanácstól, ha munkásságom az eddiginél is fogyatékosabb lesz. Kérem egyszersmind támogatásukat is, ha Istennek tetszik és jónak látja még éveimhez éveket adni — kérem szives támogatásukat, nem magamért, hanem az ügyért, egyházunk ügyeért, a melyet egyformán szivünkön kell hordoznunk mindnyájunknak, ha annak előmenetelét, fejlődését és boldogságát igazán óhajtjuk és várjuk.

Bocsánatot kérve a mltgs és főt. Egyh. Főtanácstól, hogy ennyi ideig foglalkoztam saját személyemmel, de a mit talán az alkalom indokolttá tesz, évi jelentésemet a következőkben teszem meg:

1. Belső emberek változása a múlt évi egyh. főtanács óta:

a) Lelkészeknek rendeltettek: Deák Mikós, tordátfalvi lelkész Szt.-Mihályra, Lőrinczi Dénes nyug. tanitó Bözöd-Ujfaluba, Boór Jenő lelkész-jelölt Iklandra, Barabás István lelk. jelölt Tordátfalvára, Biró Pál l.-jelölt Maros-Szt.-Benedekre, Gál Miklós, volt budapesti lelkész Toroczkó-Szent-Györgyre;

b) Kántor-tanitóknak: Boros György Kaalból Medesérre, Marosi Mátyás okl. tanitó jelölt Kaalba, Lázár Ferencz okl. tanitó-jelölt Iklandra, Lőrinczi György okl. tanitó-jelölt Iszlóba;

c) Tanitó nőknek: Árkossy Vilma okl. tanitónő Ravába; Rédiger Klára Dombóra. Másod tanitói új állás államsegélylyel szervezve.

d) Kántoroknak: Máté Sándor Szt.-Mihályfalváról Bágyonba, Kovács István nyug. áll. tanitó Szt.-Mihályfalvára.

e) Elhunytak: Győrfi Ferencz szt.-mihályi, Siménfalvi György toroczkó-szt.-györgyi s csak a napokban Tarcsafalvi Pál mészkői lelkész afiai.

f) Ürességben vannak a bordosi, lokodi és mészkői lelkészi, és a kilyéni kántori állomások.

Lelkészi szigorlatot, illetőleg szakvizsgát ez évben ketten tettek, u. m.: Barabás István és Biró Pál, mindketten jeles eredménynyel; nemkülönben Boór Jenő, az ág. ev. hitv. egyházból egyházunkba átlépett lelkész, a különbözeti tárgyakból szintén jeles eredménynyel minősittetett egyházunkban a lelkészi pályára. Mindhárman már alkalmazva is vannak s ez által a múlt évben ürességben volt 5 lelkészi állomás száma most már háromra szállott. A lelkész-növendékek száma 16-ra emelkedvén, reménünk lehet, hogy lelkészekben ezután már nem lesz oly hiányunk, mint közelebbről volt. Miután azonban ez évben szakvizsgát csak egy tehet és lelkész-jelöltünk egy sincs, egy pár évig — sajnos — még mindig marad nyájunk pásztor nélkül.

A fennebbiekkel kapcsolatban nem mulaszthatom el följegyezni, hogy papnevelő intézetünk ez évben az új kollegiumban a főgymnasiumtól teljesen elkülönitve helyeztetett el. A növendékek — együtt — külön fognak lakni, külön tanuló szobájok és tantermeik lesznek. Ez az iskolai rendszabályokban is némely módositásokat tesz szükségessé és von maga után. Ehez képest a papnövendékeket illetőleg, a rendszabály el is készült, a főtanácsi tárgysorozatba is fel

van véve. Részemről is azonban ez úttal annak érdemleges tárgyalás nélkül ideiglenes helybenhagyását ajánlom. Egy évi tapasztalattal könnyebb lesz végleg megállitani.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint egyházunkban 1900-ban

A) Kereszteltetett: a) fiú 990
b) leány 1005
együtt . . 1995 új szülött.

Kevesebb 8-al, mint 1899-ben. Ezekből házasságon kivül született 219.

B) Konfirmáltatott: a) fiú 634
b) leány 589
együtt . . 1223 növendék.

Több 55-el, mint 1899-ben.

C) Összeskettetett: a) tiszta unitárius . 307
b) vegyes vallásu . 184
együtt . . 491 pár.

Kevesebb 60 párral, mint 1899-ben.

D) Eltemettetett: a) a férfi nemből . . 768
b) a nő nemből . . 790
együtt . . 1558

Több 207-el, mint 1899-ben.

E) Átállott egyházunkba 166
Kilépett egyházunkból 118

E szerint 48-al többen jöttek egyházunkba, mint a hányan abból kiléptek.

F. A lélekszám 1900. év végén volt 69599, a mi az 1899. év végén kimutatott lélekszámhoz képest, mind a mellett, hogy a szülöttek és halottak közötti különbség 437, az előbbiek javára esik; nem különben az áttérésekben is egyházunknak 48 lélek a nyeresége, visszaesést mutat. Úgy látszik, hogy lelkész afiai évről-évre megujitni szokott figyelmeztetésemre is, a statisztikai adatok egybeállitására nem nagy sulyt helyeznek, mert visszaesés e lélekszámban az előbbiek szerint egyáltalán nem lehet. S ha mégis ezuttal az ütötte ki magát, ez csak abból magyarázható ki, hogy vagy 1899-re vagy 1900-ra mutatták ki tévesen a létszámot. Az országos népszámlálásból talán pontosabban megtudjuk rövid időn egyházunk létszámát is. De azért nem mulaszthatom el ismételten figyelmeztetni lelkész afiait, hogy ne vegyék olyan könnyedén ezt a kimutatást, igyekezzenek pontosan számon tartani lelkészi gondozásuk alá tartozó hiveiket. Hiszen e nélkül nem is nevezhetik magukat igazában lelki pásztoroknak. Ez inditott arra, hogy a mult évben még egy körlevélben is felhivtam lelkész afiait s utasitásokat is adtam a

lelki pásztori gondnak minden irányában leendő kifejtésére és gyakorlására. Esperes atyámfiainak ez iránt beérkezett jelentéseik megnyugtatnak ugyan, de éppen a lélekszám adatait illetőleg fennebb látható pontatlanságból kifolyólag, nem tartom feleslegesnek jelzett körrendeletemre e helyen is reá mutatni, elvárva lelkész afiaitól, hogy a lelkipásztori gond gyakorlásában magokat ahoz alkalmazni tisztök s egyházunk iránti kötelességüknek ismerendik.

Lelkészekről levén szó, helyén látom megemliteni, hogy lelkészeink kongruája még mind nincs véglegesen rendezve. A folyó évre az eddigi elszámolás alapján megállapitott kongrua kiutaltatott ugyan és az lelkészeinknek ki is adatott; de a Minister ur őnagyméltósága több felől felmerült panaszok következtében a mult hó 20-ig ujabb határidőt tüzött ki arra nézve, hogy addig azon lelkészek, a kik több kongruára tartanak igényt, mint a mennyi számukra megállittatott, ezen igényöket igazoló okmányokkal kongruájuknak kiigazitásáért folyamodhatnak. E felhivás folytán lelkészeink részéről beérkezett folyamodások fel is vannak terjesztve. De ellátva még nincsenek s igy az eredmény sem tudható. Aránylag különben kevesen folyamodtak lelkészeink közűl a kiigazitásért, a mire talán én is befolytam azzal, hogy a mult év őszén személyes közbenjárásommal sikerült több lelkészünk részére különösen a fuvardijakat illetőleg jelentékeny kiigazitásokat eszközölnem. S minthogy mult évi jelentésemben mint sérelmet hoztam fel, hogy sz.-udvarhelyi egyházközségünk nem ismertetett el anya-egyházközségnek, örömmel jelenthetem, hogy ugyancsak személyes közbenjárásommal szerencsés voltam nevezett egyházközségünk anya-egyközségi jellegének elismerését szintén kieszközölni.

3. A közvetlen püspöki vizsgálat alatt álló 8 anya- és 7 leány-egyházközség mult évi pénzforgalma a felülvizsgált számadások szerint 163,185 kor. 65 fillér volt; az 1901. évre átjött pénzvagyon 363,225 kor. 83 fill. Ez utóbbi 38,891 kor. 53 fillérrel több, mint a megelőző évre átjött volt, de terhök is csaknem enynyivel több. Ezekről különben a részletes kimutatást az E. K. Tanácsnak beadván, a szükséges adatok annak évi jelentésében is fel vannak tüntetve. Vizsgálatot személyesen ez évben sem tarthattam egyik egyházközségünkben sem. De szőkefalvi egyházközségünk templomának félbemaradt tornyát ugy a maga, mint ez ügy iránt lelkesülő barátainak és jóakaróinak valóban tiszteletreméltó buzgóságával és áldozatkészségével kiépitvén, annak fölszentelési ünnepélyén a mult év november havában magam is személyesen részt vettem, s ezuttal alkalmam volt küküllői egyházkörünk csaknem összes egyházközségeinek jelentékeny számu hiveivel érintkezni, s őket vallásunk és egyházunk iránti szeretetre, a polgári és hazafiui erények gyakorlására buzditva, üdvözölni. Kiszállásomnak központja Dicső-Szt.-Márton lévén, itt a polgári hatóságok részéről is a legnagyobb előzékenységgel, hogy ne mondjam, tisztelettel fogadtattam. Mindezekre visszaemlékezve lelkem most is örömmel telik el s nem

kétlem, hogy küküllői egyházkörünk előtt is kedves emlékként maradt fenn a szőkefalvi templom tornyának fölszentelési ünnepélye.

4. A Báró Boldácsy-alapitvány meghatalmazottainak f. évi jun. 12. Budapesten tartott közgyűlésén meghatalmazott társammal, Bedő Albert afiával ezuttal is személyesen részt vettünk. Az alapitványi birtokok jövedelméből a közgyűlés az igazgatóság ajánlatához képest ez évre is egyházkerületenként 8000 koronát szavazott meg. Az igazgatóság jelentése egyebekben is egyhangulag elfogadtatott. Végre meghatároztatott, hogy tekintettel ez alapitvány megalkotásának ez évben negyedszázados évfordulójára, a nagylelkü alapitó iránti kegyeletes és hálás érzelmeink kifejezésére a negyedszázados évforduló a jövő évi közgyűlésen megünnepeltessék s e ezélból a tulajdonos egyházkerületek nyilatkozattételre hivassanak fel. Ez ügy a tárgysorozat rendjén tárgyalásra kerülvén, meg vagyok győződve arról, hogy a negyedszázados évfordulónak megünneplése iránti óhaját egyházi főtanácsunk egyhangulag kijelenti.

5. A Dávid-Ferencz-alap kezelésem alatt álló részének állása f. évi aug. 31-ki zárlattal készpénz hitelszövetkezeti bankban 6006 K. 12 f., négy egyházközségünknél kölcsönökben kötvények mellett 5675 K., együtt 11,681 K. 12 f., több 707 K. 50 fillérrel a mult évi kimutatásban foglalt összegnél A központztárba beadott összeggel ez alap jelenleg 23,745 K. 50 fillért tesz ki.

Az „Ezredéves-alap" állása ugyanazon zárlattal 6675 K. 07 f., több 1145 K. 03 fillérrel a mult évben kimutatott összegnél. A többlet jelentékenyebb része a takarékpénztári kezeléssel gyüjtött kamat.

6. A brit- és külföldi unitárius Társulat ez évre is megküldötte a budapesti s annak kapcsolatában levő egyházközségeink számára az 50 font sterling segélyt. Sőt e czimen a mult évre az Amerikai Unitárius Társulattól is 200 dollárt voltunk szerencsések kapni. Ez utóbbi segély, illetőleg adomány inditott arra, hogy budapesti egyházközségünknél közremüködjem arra nézve, hogy a mult évben Amerikában alakitott unitárius s más szabad irányú hittudósok nemzetközi konferencziájának, ez év május havában, a brit- és külföldi unitárius Társulat évi közgyülésével egyidejüleg Londonban tartott nagy gyulésére, a melyre engem is, Boros György afiát is meghivtak, de egyikünk se mehetett el, küldje el Józan Miklós lelkész afiát. Nevezett lelkész afia e gyűléseken, a melyek egy egész hétig tartottak, részt is vett. A nemzetközi konferenczián képviselve volt Anglia és Amerika mellett a Continensnek jóformán minden állama a hittudomány mezején elismert nevű férfiakkal, a kik részint felolvasásaikban, részint szabad előadásaikban gazdag bányáját tárták fel az ujabb kort mozgató vallásos eszméknek. E felolvasások rövid időn mind ki lesznek adva s feltett szándékom, hogy azokat bármi áldozattal magyar nyelven mi is kiadjuk. Mert mi nem irhatnánk vallásunk mellett jobb apologiát, mint a minőt ezekben a felolvasásokban találunk. A mi képviselőnk Józan Miklós lelkész afia is

tartott felolvasást, valamint Boros György theol. tanár afia szintén elküldötte egy e czélra irt dolgozatát.

De a legnagyobb mulasztást követném el, ha angol testvéreinknek egyházunk iránt való rokonszenvének és nagyrabecsülésének csak a közelebbi napokban tanusitott ujabb jeléről is meg nem emlékezném. Értésökre esvén, ugyanis, angol hitrokonainknak, hogy uj kollegiumunkat september hóban fogjuk megnyitni, a megnyitási ünnepélyre többen készültek eljönni. A mikor aztán tudattuk velük, hogy september 22-ke előtt az új kollegiumot nem nyithatjuk meg, sajnálatukat fejezték ki, hogy azon nem lehetnek jelen mert nekik akkorrá már otthon kell lenniök; de ez nem akadályozza meg őket, hogy feltett szándékuk mellett maradjanak s bejöjjenek hozzánk minket meglátogatni és az uj kollegiumot megnézni. Meg is tették. Tagart kisasszonynak, ennek a páratlan buzgalmú nőnek, a vezetése alatt, ki most már harmadszor látogatott meg minket, aug 23-án egy 14 nőből és 17 férfiből álló társaság, köztük több pap, indult be Angliából hozzánk. Józan Miklós, budapesti lelkészünk Bécsbe ment elejökbe. Ő fogadta őket ott s vele jöttek le aug. 29-én Budapestre, a hol az Erdélyi Kárpát-Egylet részéről, a mely szives volt angol vendégeink szives fogadására velünk kezet fogni, Dr. Erődi Béla úr, a budapesti egyházközség részéről Dr. Székely Aladár, lelkes ifju afia fogadta a társaságot. Három napot töltöttek székesfővárosunkban, megnézvén annak nevezetességeit s september 1-én résztvevén ottani isteni tiszteletünkben, valamint a Dávid-Ferencz-egyletnek e napon tartott első közgyűlésében; sőt a magok részéről ők is megtartották isteni tiszteletüket angol nyelven budapesti templomunkban.

Budapestről, a hova innen Boros György afia ment angol testvéreink eleibe, az ő, az Erdélyi Kárpát-Egylet titkára, Radnóthi Dezső és Györi Ilona irónő társaságában, illetőleg vezetése alatt, sept. 2-án indultak Aradnak. Itt hasonlóan a Kárpát-Egylet által a legszivesebben fogadtatván és vértanuink emlékoszlopát megnézvén, estvére Dévára érkeztek. Dévára már Kovács János afia is a leányával, Irénnel és Fangh Erzsi kisasszonynyal a társaság eleibe mentek. Együtt járták meg a dévai várat, Dávid Ferenczünk vértanuságának szomoru helyét. Dévából kirándulást téve Vajda-Hunyadra és a gyalári bányatelepekhez, sept. 3-án Tordára érkeztek, mindenütt a legszivesebb fogadtatásban részesülve. Megnézték a tordai hasadékot, megjárták Toroczkót. Ez útjok különösen szép benyomásokat hagyott hátra lelkökben, a mennyiben útközben sinfalvi, várfalvi egyházközségeink részéről is üdvözöltettek; toroczkói egyházközségünk pedig a hétköznapból is valóságos ünnepnapot csinált angol testvéreink tiszteletére. E fogadtatásoktól elragadtatva érkeztek sept. 5-én Kolozsvárra, a hol az indóháznál az egyházközség s általában egyházunk nevében tanáraink s velök együtt az elejökbe ment közönség élén, Péterfi Dénes lelkész afia fogadta.

Angol testvéreink Kolozsvárt is 3 napot töltöttek. A harmadik

nap, (vasárnap) september 8-án, a mi magyar isteni tiszteletünk után, a melyen Mózes András lelkészünk egy egészen alkalomszerű beszédet tartott s a városi dalkör is közreműködött, Iszlai Márton afia vezetése alatt, ők szintén megtartották isteni tiszteletüket. Igazán szerettem volna, ha ezt kolozsvári egyházközségünk minden tagja; sőt hitsorsosaink mind látták volna. Három papjok szolgált. Az egyik szentirást olvasott, a második könyörgött és a harmadik egyházi beszédet tartott. Közben hymnuszokat énekeltek férfiak és nők, az öregebbek és az ifjabbak együttesen kivétel nélkül mindnyájan, orgona kisérettel, a melyen szintén egy angol nő játszott. Általában isteni tiszteletök oly megható volt, hogy bár templomi közönségünk legnagyobb része abból semmit sem értett, mégis meg vagyok győződve, hogy mindnyájan éppen úgy el voltak telve áhitatossággal, mintha anyanyelvünkön folyt volna az isteni tisztelet.

Templomozás után megmutattuk a Dávid Ferencz-követ s új kollegiumunkat, a melynek csaknem minden helyiségét bejárták, örömüket nyilvánítva, hogy oly szép és kényelmes épületet emelhettünk tanulóinknak és papnövendékeinknek. Különösen jól esett nekik hallani, hogy ebben minket az állam is megsegített. A szemlét a díszteremben végeztük be, a mely ekkorrá jó formán megtelt érdeklődő közönséggel. Itt angol testvéreinknek egyházunk nevében megköszöntem látogatásukat, sajnálatomat fejezve ki, hogy azt nem tehették úgy, hogy az ünnepélyes megnyitáson jelen lehessenek. Legmélyebb tiszteletemet nyilvánitottam Tagart kisasszony iránt, a ki a minket meglátogatott társaságot szervezte, s a ki 1858-ban boldogult édes atyjával, Tagart Eduarddal az első lánczszeme volt annak az áldott egybeköttetésnek, a mely azóta köztünk és az angol unitáriusok között fennáll. Üdvözletemet Tagart kisasszony, a testvére Tagart H. William és Dunkerley urak viszonozták; ez utóbbi átadván a Brit- és Külföldi unitárius Társulat üdvözletét is a társulat titkára, Bowie úr megbizásából. Most Tagart kisasszony kért még egyszer szót, hogy kijelentse, mi szerint szándékuk, hogy e látogatásuk emlékéül papnevelő intézetünkben egy új tanári szék felállitásához adományaikkal hozzájáruljanak s ha Isten megsegiti, e szándékukat hazulról megteszik. Végül felkérésünkre mindnyájan beirták nevöket a kollegiumban, valamint a könyvtárban a látogatók számára szolgáló emlékkönyvbe.

Vendégeink részére az nap bankettet rendezvén, a kölcsönös üdvözletek és jókivánatok itt, a szokott módon, egymást űző pohárköszöntésekben nyertek kifejezést. Ezt a bankettet aztán angol testvéreink egy általok rendezett estélylyel viszonozták, melyen a társaság egy geologus tagja, Shrubsole úr, a tordai hasadék formálódásáról mondotta el a maga nézeteit, többen szavaltak és énekeltek és a mi legmeglepőbb volt, egy pap, Davies úr, egy angol ének után a legjobb kiejtéssel elénekelte a mi magyar hymnusunkat. Nem kell mondanom, hogy, különösen ezt, mily általános taps kisérte. Az együtt töltött est után másnap, september 9 én, a társaság a mi

szerencsekivánatainktól kisérve, hazájok felé útra kelt. Csak Tagart k. asszony maradott még itt egy pár napra testvérével. September 13-án aztán ők is elutaztak.

Talán igen is hosszura nyujtottam angol testvéreink látogatására vonatkozó jelentésemet. Én mégis azt hiszem, hogy nem méltattam eléggé e nagybecsü látogatást. Mert nagybecsű volt az első sorban mindenesetre egyházunkra nézve. Hiszen minden egyébtől eltekintve, magában az a tény, hogy egy nagy és mivelt nemzet fiai és leányai, tengeren tuli hazájokból, mint hitsorsosaikat ezuttal tömegesen felkerestek, hogy irántunk való rokonszenvüknek ezzel is újabb jelét adják, nem lélekemelő-e reánk nézve, a kiket vallásunkért — mondjuk ki tisztán — sokan még most sem szivelhetnek itt édes hazánkban se, holott negyedfél száz éves multunkból annyira legalább megismerhettek, hogy ha templomainkon nincsenek is keresztek és azokban Krisztust isteni tisztelettel nem imádjuk is, azért minket is a kereszténység szelleme éltet, és a Krisztus által hirdetett evangeliumi elveknek hódolunk; mert az ő legfőbb két parancsolatját: az Isten és embertársaink iránti szeretetet igyekszünk mi is minden cselekedetünknél szem előtt tartani. De nagybecsünek tartom én angol testvéreinknek e látogatását nemzetünkre nézve is. Mert hacsak 20—30 szivet is megnyerni hazánknak és nemzetünknek a külföldön, a hol bizony nem egy helyen nemzetileg sem vagyunk jobban méltányolva, mint a hogy mi vagyunk vallásilag, ez is egy oly erkölcsi nyereség, a melyet nem lehet kicsinyelnünk. Már pedig arról merek kezeskedni, hogy angol vendégeink, telve hazánk és nemzetünk iránti szeretettel, tértek vissza hazájokba s ott is legjobb barátaink maradnak. Legyen útjok szerencsés! Az Isten áldja meg őket!

7. És most vegyünk búcsut azoktól is, a kik végképpen eltávoztak körünkből. Mert angol testvéreinkkel még találkozhatunk; de azokkal, a kiket a halál ragadott el közűlünk, e földön találkozásunk nem lehet.

Mult évi egyh. főtanácsunk óta lelkészeinken kivül, a kiknek elhalálozásáról már fennebb fájó érzéssel megemlékeztem, egyh. tanácsos afiai közül elvesztettük: Nagy Domokos, Barabás József, egyszersmind sz.-kereszturi tanár, Gelei Gyula, Kőváry Mihály, Sárdi Imre, dr. Sebes Károly és Vajna Lajos, egyszersmind küküllőköri főgondnok afiait. Végül nem mulaszthatom el a hálás kegyelet érzésével e gyászkoszoruba fonni egyházunk egy buzgó nőtagjának, f. évi aug. 23 án Vajda-Hunyadon elhunyt Koncz Juditnak a nevét is, mint a ki egyházunk és szent vallásunk iránt őseitől örökölt buzgóságának és áldozatkészségének, értesülésem szerint, végrendeletében is kifejezést adott. A béke angyala őrködjék mindnyájoknak sirja felett.

Tisztelettel kérem a mlgs és főt. egyh. főtanácsot, méltóztassék ez évi jelentésemet tudásul venni és elfogadni.

III.

Ferencz József püspök felavató imája

az új kollegium megnyitásakor.

Világok dieső Alkotója és bölcs Gondviselője! Emberi nemünknek e földön Fenntartója s szellemi fejlődésének kimerithetetlen forrása! Nagy Isten! A te nevedben gyültünk egybe e helyen s a legelső szó, mely ajkainkra tör, a hála szent szava, a melylyel szivünk mélyéből áldozunk neked a te jóvoltodért, hogy segedelmeddel egy új hajlékot emelhettünk a Muzsáknak és az Erényeknek.

Kicsiny egyházunk negyedfélszáz éves történetének emlékei vonulnak el lelkünk előtt, oh Uram, e pillanatban. S bár ez emlékek között vannak, a melyek öröm helyett fájdalmas érzéseket fakaszthatnak fel keblünkben, ezekért mint amazokért egyaránt téged áldunk és magasztalunk; mert mindenik a te kezed munkája, mindenikben reád, a te végetlen bölcseségedre és hatalmadra, a te kimerithetlen jóságodra és kegyelmedre ismerünk.

Mint a felkelő nap a te parancsodra emelkedik a láthatárra, s hinti szét aranysugarait a földön: te hoztad fel lelkünk egén is szent vallásunk ragyogó napját. Ennek fényénél te ismertetted meg magadat velünk egyedül imádandó Istennek és a te szt. fiadat, az ember ur Jézus Krisztust, a mi testvérünknek és tanitó mesterünknek az üdv útján. Te tetted fogékonynyá az elméket ez igazságok és ezeken alapuló hitünk iránt s adtál ennek terjedést hazánkban kunyhókban és palotákban egyaránt. És a midőn hitünk az idők folyamán ellenszenvvel találkozott s nem egyszer még üldöztetést is szenvedett, ez is a te akaratodból történt s javunkra volt; mert erőink kifejtésére inditott, a küzdelemben kitartásra, az általunk megismert igazság mellett állhatatosságra, hithűségre és szent fiad példájának követésére buzditott.

Oh légy áldva, légy magasztalva hát jó Istenünk! mindazokért az emlékekért, a melyek a multból örömre hangolva vagy könyeket

fakasztva lelkünkben megelevenednek. Légy áldva, hogy megtanitottál, hogy értelmünket nem kell feláldoznunk hitünkért, hogy a tudomány igazságai nem zavarják meg vallásunk igazságait, hogy egy oltárt emelhetünk és egy oltáron áldozhatunk mindkettőnek.

Egy ily oltára volt, szerető szt. Atyánk! egyházunknak megalapitása óta e nemes városban tanintézetünk, melynek ujonnan emelt csarnokát mutatjuk be neked. Történelmileg ez immár a negyedik, a melynek kapuit megnyitjuk. S oh mennyivel szerencsésebbek vagyunk mi hitelődeinknél, hogy a mitől ők korukban meg voltak fosztva, ez ujonnan épült tanintézetünk megnyitásában, ime ma velünk együtt örvend minden különbség nélkül a nevelés ügyének minden barátja, e városnak minden hű és igaz polgára, a kik nemzetünk közmivelődése iránt érdekkel viseltetnek -- nemcsak, hanem a miben hitelődeink szintén nem részesültek, hogy a közmivelődésnek e csarnokát felemelhessük, sok szükséggel küzdő egyházunknak az állam szintúgy, mint e nemes város segitségére jött.

Dicséret és dicsőség legyen ezért is szent nevednek oh gondviselő Isten, ki az emberek szivét és gondolkozásmódját, a kor szellemét irányitod s ha néha tán visszaesésekkel is, de azért általában mégis előbbre viszed az emberiséget a tökéletesedés végetlen útján.

Oh, vajha a közmüvelődésnek e csarnoka bensőleg is oly vonzóvá lenne, mint külsőleg! Vajha az ebben ápolt tudományok és ismeretek is oly szilárd alapon és pilléreken nyugodnának, mint a minőken ez épület nyugodni látszik! Vajha ugyanaz a szellem töltené be, mint a minő szellem kiolthatatlan lánggal égett az eddigiekben s a melyet legközelebbről is elhagyánk.

Hozzád folyamodunk azért nagy Isten! minden erőnek, minden hatalomnak és minden kegyelemnek forrása! S mindenek előtt arra kérünk, hogy vedd oltalmadba ez épületet. Terjeszd ki a felett gondviselésednek szárnyait. Parancsolj az időnek, hogy kimélve repüljön át felette s engedje újabb meg újabb századokat köszönteni e helyen sértetlenűl.

De őrködj még inkább benső élete fölött s cselekedd, hogy megfeleljen nagy és szép rendeltetésének. Legyen ez a hazafiságnak

és vallásosságnak, az ész és szív nemesitésének, a tudományoknak és erényeknek századokon át elismert otthona, biztos melegágya.

E végre rendelj e tanintézet részére időről-időre böles elöljárókat, kik azt értelemmel és belátással kormányozzák; nemes emberbarátokat, a kik fenntartására és fejlesztésére az elődök példájára meghozzák a szükséges áldozatokat; értelmes és buzgó tanárokat és tanitókat, a kik elhivatásoknak éljenek s azért égjenek és lelkesüljenek; növendékeket, a kik betöltsék ne csak a termeket, de betöltsék a szülőknek és tanároknak, a hazának és nemzetnek hozzájok füződő reményeiket is.

Áldásod legyen, áldások Istene! az élet nagy iskolájában bölcsesé lett s nemcsak országunkon, hanem nemzetünk szivében is uralkodó királyunkon. Nyujtsd még hosszura életét fényben és dicsőségben. Rendelj melléje minden időben alkotmányos érzelmű tanácsadókat, kormányférfiakat, a kik hazánk jogai és szabadsága felett hiven őrködjenek s nemzetünk jólétét és boldogságát kitartással munkálják. Áldd meg hazánkat és nemzetünket minden áldásaiddal. Forraszd egygyé e hon földén élő népek szivét, hogy se a nyelv, se a hitkülönbség ne szolgáljon akadályul közös hazánk szeretetében, törvényeinek tiszteletben tartásában, egymás megértésében és szeretetében. A benső békét ne engedd megzavartatni külellenség által se, mert a fegyverek zöreje a muzsáknak nem kedveznek. De ha a haza védelme harczra szólitaná nemzetünket: adj diadalt fegyvereinek. Adj termékenységet földünknek, virágzást iparnak és kereskedelemnek, tudománynak és müvészetnek. Áldásod legyen e nemes városon, ennek minden rendű és rangú polgárain, különböző tanintézetein, a melyek szintén a közmüvelődést szolgálják. Vedd kedvesen legközelebbről ez ünnepélyünket s hallgasd meg könyörgésünket. Szt. Fiad, az Úr Jézus nevében kérünk. Amen.

Légy megáldva, megszentelve Istentől ujonnan épült csarnoka a közmüvelődésnek. Az ő gondviselése őrködjék feletted. Maradj századokon át minden vésztől megvédett kedves és keresett otthona a muzsáknak és erényeknek.

IV.

Id. Daniel Gábor főgondnok megnyitó beszéde.

Tisztelt gyülekezet! Örömnapunk van, mert vallásközönségünk nagy áldozattal létesitett új collegiumának megnyitási ünnepélyét tartja, a melyet fokoz azon részvét, a mely más felekezetbeliek részéről is nyilvánul. Ezt természetesnek találom, mert minden oly mozzanat, a mely a magyar kulturát előmozditja, minden igaz hazafi részvétét fölkeltheti.

Mai napság nem a nyers erő, hanem a tudomány, a míveltség azon erő, a mely győzelemre vezet. Még a hadviselésben is ez az irányadó. A hadtudomány, a fejlett technika és a fegyverek minősége, nagyrészben a döntő eszközök és ha az ezen a téren így van, annál inkább áll ez a polgári téren, a hol a nemzetek hatalmát nemcsak a létszám, hanem annak míveltsége, tudományos képzettsége, gazdasági, ipari és kereskedelmi fejlettsége teszi.

Tehát indokolt örömünk, a midőn e téren egy tényező eszközének felavatását ünnepeljük, a melylyel első sorban a magyar unitárius-egyház iránti kötelességünknek teszünk eleget, de másfelől szeretett hazánknak is, a midőn annak hű fiakat igyekszünk nevelni, még pedig olyanokat, a kik a koronás királyunk iránt viseltető hűség mellett, a magyar nemzetiség eszméjéhez való tántorithatatlan ragaszkodással Magyarország megerősödéséhez, habár számban csekély, de őszinte törekvéssel járulnak.

Az unitárius vallás ereje hazánkban a székelységben gyökerezik, ők annak állandó és önzetlen követői, de ép úgy hevül keblökben — felekezeti különbség nélkül — a hazaszeretet.

Hálával adózom a Mindenhatónak, hogy megérnem engedte vágyaim egyikének megvalósitását, a melyet — magas koromnál fogva — alig mertem reményleni.

Lelkem mélyéből eredő hódolattal adózom magam és vallásközönségünk részéről dicsőségesen uralkodó Királyunknak, a kinek jogara alatt évszázak óta először részesült vallásközönségünk állami segélyben.

Hálátlanság lenne e tekintetben megfeledkezni hazafias kormányunkról, jelesen a jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszterünkről, a kinek nagy része van abban, hogy ma itt ezen épületben ünnepelhetünk.

Kegyelettel újitom fel azon hitfeleim hervadhatatlan emlékeit, a kik vallás-közönségünk alapjainak gyarapitásával lehetővé tették ezen kollegiumunk létesitését, biztat a remény, hogy a jövőben is az áldozatnak ezen forrása nem fog kiapadni, sőt csörgedezése lehetővé teszi egyházunknak, a közmívelési téren is a kor igényeinek megfelelő szinvonalra emelését.

A midőn jóltevőinkről szólok, ezek közé méltán sorozhatom az amerikai és angol hitfeleinket, a kiknek szeretetöket és áldozatkészségüket oly gyakran élveztük és élvezzük. Meleg érzés csatolja őket hozzánk. Érdeklődésüknek jelét adták legközelebbről is több angol hitfeleink itteni látogatásuk által. Mely egybeköttetés ha fényt áraszt egyházunkra, a két szabadállam tagjaival való érintkezés előnye kihat hazánkra is.

Tekintve ezen ünnepély terjedelmes sorrendjét, rövidre szabott megnyitó beszédemet a tisztelt gyülekezet legszivélyesebb üdvözlésével végezve, átadom a szót Horváth főgondnok társamnak.

V.

Báró P. Horváth Kálmán főgondnok üdvözlő beszéde.

A nagyméltóságu közoktatási miniszter úr képviseletében mélt. gróf Béldi Ákos urnak, Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósága, Kolozsmegye törvényhatósága, a kir. egyetem, az összes tanintézetek, egyletek tisztelt képviselőinek, minden egyes tisztelt urnak egyszóval

Egyházam részéről üdv és hála mindnyájuknak, kik jelen ünnepélyünkön körünkbe jönni szivesek voltak.

Tisztelt uraim!

Az ember lehet bármily politikai párton, egyet nem tagadhat meg, azt, hogy a tanitás ügye Magyarországon az utolsó két évtized alatt nagyot haladott és ha ezen tény fokmérője az ország kulturális fejlettségének és egyszersmind vagyoni gyarapodásának, akkor ezen ország az általános jóllét emelkedésének áldásos utján halad. Ki tagadná' ezt?

A mint bővül azon kör, melyben a műveltségnek bizonyos fokát elérhetik az emberek, annak arányában nő nagy valószinüséggel azoknak száma, kik jóllétnek örvendenek.

A hol művelt emberek laknak, az gazdag ország.

Az értelmi erő növekedése föltételezi a vagyonosodást annyiban, hogy mindenki igyekszik saját, most nagyobbá lett, eddig csak egyes társadalmi köröknek fenntartott — igényeit kielégiteni; melyeknek kielégitése által munkás, törekvő lesz, vagyont gyüjt és tart meg családjának, hogy majd az is nagyobb gond nélkül élhessen meg. Ezáltal az ország közvagyonát gyarapitja.

Hogy ezt tehesse, ezen czélra közremüködni kötelessége mindazoknak, kiknek valamely kulturális intézmény igazgatására befolyásuk van.

Az országos kormány bölcs belátásában megtette a magáét — mit fennen hirdetnek az ország különböző részeiben fölállitott állami iskolák, tanitó- és tanitónőképezdék, az állami gimnáziumok és egyetemek, melyeknek a fejlesztésére szükséges költséget bőséggel rendelkezésükre bocsátja. A felekezetek, az iskolákat fönntartó városok és testületek, mindenik közremüködik arra, hogy Magyarországon a müveltséget terjessze, ugyannyira, hogy minálunk a ki tanulni akar és képes reá, tanulhat, mert a mód reá, önként kinálkozik.

A mi egyházunk teendői egyike legfőbbikének tekintette mindig és tekinti ma is az iskola ügyét. Tudja, hogy ez azon folyam, mely magába fölveszi az ország intelligens elemét és azt átformálva évek mulva szétosztja, mint áldást vivő ereket a haza téreire. Tudja, hogy a milyen ezen munkája, olyan lesz a fölnevelt ifjúság. Azért törekedünk beléjük csepegtetni, hogy hazafiasak, kötelességtudók és mindenekfölött háladatosak legyenek azok iránt, kik támogatták, midőn az iskolázás idején arra szükségük volt.

Lelkükre kötjük, hogy tanulásuk és igyekezetük által az államnak hasznos, kiváló embereivé váljanak, — mert az övék a jövő és tőlük függ, hogy Magyarország a jövőben nagy és mindenki által tisztelt legyen.

Uj kollegiumunkat is a magyar kormány nagylelkü támogatásával ezen jelzett irány jegyében épitettük fel és bocsátjuk a tanuló ifjuság használatába. Áldozatot nem kiméltünk, mert tudtuk, hogy hazafias czélt szolgálunk — mert meggyőződtünk arról, hogy midőn unitárius ifjainkat ide hozzuk és belőlük embereket nevelünk, általuk a magyar elemet erősitjük, a magyar állam gépezetének tengelyét aczélozzuk meg a küzdelemre, a győzelemre.

Adja Isten, hogy így legyen!

Egyházam nevében újólag üdvözlöm mindnyájukat és egyházam mély és hálás köszönetét fejezem ki azért, hogy megjelenésük által collegiumunk ünnepélyes megnyitásának fényét emelni kegyeskedtek.

VI.

Elintézett ügyek.

A folyó év september 22. és következő napjaira egybehivott E. Főtanácsnak, nem számitva a közbeeső egyes ünnepségeket, már magában a tárgysorozata oly gazdag volt, hogy a legtöbben azt hitték, hogy annak legalább is egyharmadát kénytelenek leszünk levenni a napirendről s egy jövő, esetleg rendkivüli főtanácsi ülésre halasztani. Ez azonban nem történt. Az ünnepségek lezajlása után derekas munkát végzett a Főtanács s a tárgysorozatba felvett tárgyakat mind letárgyalta.

Az e. főtanácsi ülést sept. 22-én d. e 8 órakor, tekintettel arra, hogy az új collegium épülete nem volt még átadva a közhasználatnak és mert az volt a czél, hogy a dísztermet ne vegyük addig használatba, a míg abban szép ünnepélylyel az iskolát meg nem nyitjuk, az új collegium szép és tágas tornatermében a püspök nyitotta meg egy szép beszéddel, a melyet fennebb egész terjedelmében adunk.

Ritkán volt együtt annyi egyh. tanácsos a gyűléseken, mint most.

A püspöki megnyitó után a Főtanács megalakult, megállapitotta a tárgysorozatot, mivel még néhány, a tárgysorozat kiküldése után előkészitett ügyet kellett abba felvenni, s azután felfüggesztette tárgyalásait.

A közönség a templomba vonult. Csakis nagy ünnepeken lát a kolozsvári templom oly szép és diszes közönséget, mint a minő most ott egybegyült. Az éneklést a kolozsvári dalkör végezte. Péterfi Dénes lelkész pedig Pál apostol Filippib. IV. 12. verse e szavai alapján: „Tudok megalázkodni és tudok bővölködni“, alkalmi beszédet mondott. E beszéd hallgatása alatt úgy jött, mintha egy teljesen tiszta, átlátszó folyó feletti hídon állanánk s onnan tekintenénk a víz folyására és mintha abban csaknem 350 év történetének képei, alakjai vonulnának el előttünk.

A templomozás véget ért s mindenki az új collegium *dísz-*

termébe vonult a megnyitási ünnepélyre. Boldog volt a ki beférhetett. Még a különböző testületek küldöttségei is alig tudtak helyhez jutni. Az ünnepélyt a püspök kenetteljes, buzgó imája nyitotta meg, a melyre id. Daniel Gábor főgondnok beszéde következett. Majd a küldöttségeket üdvözölte br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok, a mire gr. Béldi Ákos Kolozsmegye főispánja, úgy is, mint a vall. és közoktatásügyi minister képviselője és Szvacsina Géza polgármester válaszoltak szép beszédben. A ref. egyházat dr. Bartók György püspök, a katonaságot Palkovics József altábornagy és Pap Gyula vezérőrnagy képviselték.

Az iskola-átadó derék beszédet Kozma Ferencz collegiumi f. ü. gondnok tartotta. Az iskolát gondjai alá vette dr. Gál Kelemen igazgató, míg Nagy Lajos nyug. tanár ez alkalomra írt szép ódáját szavalta el, a mely ugyanezen a napon nyilvánosság elé bocsátott kötet költeményeinek egyikét teszi. Az unitárius leányok saját gyűjtésükből egy drága szép lobogót készittettek ez alkalomra az iskolának. E lobogót Fangh Erzsi k. a. adta át, a mit az igazgató köszönettel fogadott. Az épitési emlékokmány a főlépeső-ház falába helyeztetett. Ezután az iskola megtekintése s később egy díszebéd következett.

Az új collegium megnyitása alkalmával mondott beszédekről szándékosan tartózkodunk e helyen többet mondani, mert azok egy kötetbe összegyüjtve, nem sokára ki fognak adatni, s akkor mindenkinek alkalma lesz azokat vagy újra élvezni, vagy azokat lelki örömmel olvasni — ha az ünnepélyen jelen nem lehettek.

22-én d. u. a püspök és az E. K. Tanács jelentésével, melyek tudomásul vétettek s melyek közül az elsőt fennebb egész terjedelmében adjuk, a főtanácsi tárgyalás az új collegium dísztermében kezdetét vette. Azonban a derekas tárgyalás csak 23-án kezdődött.

23-án d. e. 9 órakor a Főtanács a püspök és id. Daniel Gábor főgondnok jubilálásával kezdődött, a kiknek tiszteletére, annak emlékére, hogy épen 25 éve múlt, hogy az árkosi zsinaton 1876-ban augustus 26-án állásaikra megválasztattak, az egyház, a maga kebelében jubileumot rendezett.

A két egyházfő együtt lépett a díszterembe, mely akkorra már telve volt díszes férfi és női közönséggel. Br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok gyönyörü beszédben méltatta a jubiláltak érdemeit s üdvözlő beszéde végén lehullt a lepel két jelesünk amaz életnagyságu képeiről, melyeket ez alkalomra az Egyház

festetett. Az ünnepeltek az üdvözlő beszédre adott válaszaikban visszapillantottak az elmult 25 év történetére s gyönyörü képekben adták elé czéljaikat, ezek valósulását, vagy a közel jövőben remélhető valósulását. Mindenkit meghatott, mikor a püspök, beszéde végén bejelentette, hogy e nagy nap emlékére, — mivel a főgondnok úr már előzőleg megtette — ő is, nejével együtt 2000 korona alapitványt teszen a kolozsvári collegium konviktusa javára.

A díszteremben még egy kép eltakarva állott. Ez a Berde Mózsáé volt. A jubileum után a püspök emelkedett szóra. Berde Mózsáról, egyházunk e nagy jóltevőjéről emlékezett meg meghatottan, kinek siremlékénél 21-én folyt le az ünnepély. Szavait felállva hallgatta az egész közönség. Meghajoltunk lelkének nagysága előtt, s a püspök beszéde alatt lehullt a lepel Berde Mózsa életnagyságú képéről is. Mindnyájunkat meghatott Kőváry Endrének e nagy tanulmánynyal készitett, megszólalásig élethű képe.

Ezután egyes testületek nevében üdvözöltettek a jubiláltak és az üdvözlő iratok, illetve sürgönyök olvastattak fel.

Ez ünnepségek után a Főtanács a tárgyakat vette elő.

Bedő Ferencznek a felső-fehérköri gondnoki állásra történt megválasztatása jóváhagyatott s tőle a tiszti eskü bevétetett.

Központi pénztárnoksággal még egy évre Benczédi Gergely bizatott meg. A jószágfelügyelőség és a jószágigazgató mandátuma is még egy évre meghosszabbittatott. Főiskolai könyvtárnoknak, mely állás a Kanyaró Ferencz lemondásával üresedett meg, Pálfi Márton választatott meg.

Megválasztatott továbbá 10 tag az E. K. Tanácsba, a II. és III. fegyelmi biróság tagja. A belső emberi nyugdíjintézet pénztárnokságával ujra csak egy évre ideiglenesen, Csifó Salamon bizatott meg.

A kolozsvári és a sz.-keresztúri gimnáziumoknál egyes tanári állások betöltése jóváhagyatott. Kolozsvárra alkalmaztattak rendes tanároknak: Hidegh Mihály és dr. Kiss Ernő, rendes tornatanárnak kineveztetett: Lassel Gyula; helyettes tanárok lettek: Márkos Albert, Major Sándor és Demeter Dezső. Sz.-keresztúrra helyettes tanárnak kineveztetett: Szolga Ferencz, úgy azonban, hogy mihelyt oklevelét bemutatja, azonnal rendes tanárrá fog előléptettetni. Még egy évre Csiki István szintén kineveztetett, továbbá egy évre ugyancsak helyettes tanárnak kineveztetett Gálfalvi Sámuel is.

A gazdaságokról beadott évi jelentés szerint sok kárt valot-

tunk az időjárás miatt ez évben. A jelentés különben tudásul vétetett. Ugyszintén tudásul vétetett a pénztárvizsgálatokról beadott jelentés is.

Tekintettel arra, hogy az 1899. évi rendkivüli Főtanács által alkotott törvény szerint Egyházunk neve: „a magyarországi unitárius Egyház" névre változtattatott, kimondotta a Főtanács, hogy e változtatás alapján a telekkönyvnél s más szükséges iratoknál mindenütt keresztül viendő a kiigazitás, a mivel Molnár Sándor jogtanácsos bizatott meg.

A folyó évben negyedszázados évfordulója telik be annak, hogy a Br. Baldácsy-féle protestáns alapitvány megvalósult. Az E. Főtanács megkeresi az alapitványt kezelő igazgatóságot, hogy a jövő közgyűlésen a negyedszázados évforduló alkalmából a nagy alapitó iránt érzett hálánk kifejezése végett rendezzen megfelelő ünnepélyt.

A belső emberi nyugdíj intézeti hátralékok után a kamat számitás és szedés a régi szabályzat szerint történik, mig az új szabályzat megalkottatnék.

Boros György tanárnak megengedte a Főtanács, hogy az amerikai „Harvard" egyetemtől kapott tiszteletbeli hittudori czimet használhassa.

Abrudbányai és verespataki egyházközségeknek a püspöki vizsgálat alól leendő kivétele s esperesi vizsgálat alá adása kérdése elhalasztatott addig, a mig az *egyházkörök és egyházközségekről* szóló törvényjavaslat tárgyalás alá kerül.

E napon tartatott meg a Berde-ebéd a torna teremben. A Berde-serleget Szentiványi Gyula köri f. ü. gondnok üritette ki. Magvas és lelkes beszédben elevenitette fel a nagy jóltevő emlékét.

Ebéd után a különböző számadások, költségvetések és az összesitett vagyon mérleg, továbbá a bizottságok jelentései tárgyaltattak le.

Szept. 24. és 25. napjain a következő ügyek intéztettek el. A belső emberi nyugdíj szakályzatra vonatkozó E. K. Tanácsi javaslatot az E. Főtanács elvetette, elfogadván a helyett, a többek nevében előterjesztett azon javaslatot, hogy a szabályzat *„ujabb szövegezésre"* adassék ki egy bizottságnak, melyben minden egyházkör legalább is egy taggal képviselve van, azzal az utasitással, hogy az ujabb kidolgozásnál irányadó legyen, hogy minden tagnak a teljes fizetése biztosittassék nyugdijjul. A bizottság Kozma Ferencz isk. f. ü. gondnok elnöklete alatt a köri esperesekből és a nyugdíj bizottságból megalakittatott.

A papnevelő intézet szervezete és rendszabályai ideiglenesen egy évre helyben hagyattak azzal, hogy eltekintve az E. Főtanács korábbi határozatától, a dekáni állásban a jelen tanévre személyi változás nem tétetik.

A belső emberi nyugdij pénztárnak a központi pénztárnál leendő kezelése kérdésére vonatkozólag kimondatott, hogy ez idő szerint még a nyugdij pénztár külön kezeltessék.

A kolozsvári kollegiumban az internatusi dijak megállapitására vonatkozó E. K. Tanácsi javaslat elfogadtatott.

Ugyancsak a kolozsvári kollégium konviktusára vonatkozólag beterjesztett köllségvetés is az 1901/2 tanévre elfogadtatott. A konviktus szabályzata ideiglenesen egy évre jóvahagyatott. Azok az alapitványok a melyek jövedelmei a konviktus czéljára felhasználhatók, kimondatott, hogy ezután „konviktusi alapok" czimen kezelendők. Ezzel kapcsolatosan a Derzsi János-féle alapitvány (tápintézeti ösztöndij) kétharmadrészben, vagyis Kolozsváron 10 és Sz.-Keresztúron 13 tanuló részére, egyenként 200 kval a f. tanév szept. 1-től kezdve életbe léptettetett.

A Berde-kezelési alap 155,000 k. e czímen jövőre egy összegben együtt kezeltetni határoztatott. Az évi kamatokból két alapitványkezelő kap évenként 400—400 kr., a harmadik, vagyis a pénztárnok 600 kr., ezenkivül fedeztetnek a vagyon kezelése körül felmerülő minden költségek, mint a vagyonkezelő biztosok, jószágigazgató uti költségei, jószágigazgató és erdész fizetésének aránylagos részei, helyrepótoltatnak a Berde-vagyon egyes alapjai esetleges hiányai s ha még ezek után is marad fenn, az beadatik a központárba a közszükségletek fedezésére.

Az új kollegium épitésére a Berde-alapból kölcsön vett összegekre nézve nem kiván a Főtanács követelményeket állittatni ki, hanem utasitotta a pénztárnokot, hogy a kiutaló végzéseket helyezze és őrizze vasszekrényben a Berde-alapra vonatkozó iratok között s ezenkivül a számadásos főkönyvben mindig jegyezze elő a kölcsön kiutaló végzések számait.

A Tordán esetleg létesitendő állami főgymnasium támogatására a tordai unitárius gymnasium alap vagyonából Egyházunk semmit se áldozhat közvetlen, de közvetve módját fogja találni később az intézet támogatásának.

A sz.-keresztúri gymnázium tanárainál a fizetési fokozatok az évi államsegély terhére beindittattak. A fizetés emelkedések a

nyugdíjba betudatnak s ezért a vallás- és közoktatásügyi minister urnak bejelentettek.

A Berde végrendelet 4. §. d. pontjára vonatkozólag a jogügyi bizottság véleménye, illetve javaslata elfogadtatott. Ennek alapján a méhészet- és gyümölcsészetért évenkét kiadandó jutalomra pályázhatnak a lelkészek, a tisztán felekezeti iskoláinknál szolgáló néptanitók, kántortanitók és a csakis énekvezérek. Egy jutalomdíj rendesen 100, rendkivülileg 200 K. A pályázati feltételek és a mellékleendő okmányok, illetve igazolványok megállapittattak.

Nagy Lajos főjegyző fizetés emelés iránti kérése, bár méltányosnak találtatott, a jelen pénzügyi helyzetre való tekintettel azonban nem volt teljesithető.

Dr. Bedő Albert egyh. tan. országgyűlési képviselő 100 K. adománya, hogy az pályadijul adassék egy legjobb husvóti beszéd irójának, örömmel fogadtatott, a pályázat kihirdetésével az E. K. Tanács bizatott meg.

A Zsuki-alap felhasználására vonatkozólag elfogadtatott, az E. K. Tanács javaslata. E szerint az alap jövedelme évenként a Főtanács által osztatik ki a többi segélyekkel együtt.

A segélyek kiosztására vonatkozólag a bizottság javaslatához képest az E. K. Tanács javaslata némi módositással fogadtatott el.

Ezután a tanügyi jelentések következtek, a papnevelő intézetről, középiskoláinkról, a nem unitárius középiskolákban tanuló unitárius növendékek vallástanitásairól, a tanitó- és tanitónőképezdékben tanuló unitárius növendékek vallástanitásáról, a tordai polgári fiu, leány és kapcsolatos elemi iskolákról, továbbá az elemi nép iskolákról s végül a vasárnapi tanitásról.

Jóváhagyattak a Korondi és Bordosi kepeválasztási ügyek és Árkoson a kepének pénzül leendő fizetése.

Töröltetett a Szabó Lajos és Molnár István tartozása, a felhajthatatlanok közé tétetett a Bonis Ferenczné és ujabb tárgyalás alá kerül a Pálfi Sándoré.

Ferenczi Lajos felső-rákosi állami tanitó és unitárius énekvezérnek Egyházunk érdekében tett munkálkodása érdemei elismerése jeléül a „tiszteletes“ czím engedélyeztetett.

A kebli tanári nyugdij szabályzat 9. §-a oda módosittatott, hogy az özvegy nyugdija a férj fizetésének 1200 frtján felüli része után 20%.

A házasságot kötöttek kihirdetésére elfogadtatott az udvar-

helyi egyházkör inditványa, a mely szerint az esetben, ha két unitárius vallásu két különböző községből való egyén köt egymással házasságot, a házasságot kötöttek mindkét községben kihirdetendők.

Nem fogadtattak el Lőrinczi István inditványa a házasulandók kihirdetésére, az udvarhelyi egyházkör javaslata arra nézve, hogy az egyházköri jegyzők is legyenek hivatalból tagjai az E. Főtanácsnak; a küküllőkör inditványa a vallástanitók kinevezésére, továbbá a köri jogtanácsosi és egyházköri kebli tanácsosi állások szervezése iránt, továbbá, hogy ingyen tankönyvek adassanak az elemi népiskolai tanulóknak. Ugyancsak az egyházkörök véleménye alapján nem fogadtatott el az udvarhelyi egyházkörnek az egyházközségek költségvetése minta ivére vonatkozó javaslata.

A jövő évi Főtanács ülése idejének a kitűzése az E. K. Tanácsra bizatott.

A gyűlést a püspök beszéde és Kelemen Albert közügyigazgató imája zárta be.

Csifó Salamon.

Beszéd

a Berde Mózsa siremléke leleplezésekor.

(1901. sept. 21-én.)

Kegyelettel adózó gyülekezet! K. ai! Egy nagy erkölcsi tartozást fogunk ma Isten segedelmével leróni boldog emlékű Berde Mózsa siremlékének ünnepélyes leleplezésével. Ezekben a napokban épen nyolcz éve lesz annak, hogy a boldogultnak porait e sirba elhelyeztük s azóta — okát, elhallgatom, mert a sirokat a béke angyala őrzi, s lakóinak csendes nyugalmát nem illő, a mi viszályaink és perlekedéseink keserü emlékeivel megháborítani — mindez ideig jeltelenül állott a sirja annak a férfiunak, a kinek emléke iránt nem csak mi, az élő nemzedék, hanem késő utódaink is, nemzedékről nemzedékre örök hálával fognak tartozni nagy és szép alapitványaiért, melyeket egyházunk és iskoláink oltáraira letett.

S mintha az isteni gondviselés különös nyilvánulását látnám abban, hogy a mikor a szükség a legnagyobb egyházunkban, akkor támaszt kebelében egy-egy olyan jóltevőt, mint a minőt Berde Mózsában is adott. Mert igaz ugyan, hogy Berde Mózsa, mondhatni fejedelmi adományaival egyházunkban eddig egyedül áll és századok telhetnek el, a míg őt valaki nemhogy felül mulná, hanem csak utol is éri, avagy megközeliti; de ne legyünk hálátlanok azok iránt se, a kik talán kisebb adományaikkal és hagyományaikkal, de éppen olyan szükséget pótoltak, éppen olyan nemesen és nagylelküen hozzájárultak egyházunk fentartásához, nem egy közülök megmentéséhez, mint a kinek emlékét ma is hálás szívvel áldjuk.

Emlékezzünk csak vissza, mily siralmas helyzetben volt egyházunk a 18-dik évszáz kezdetén. Templom és iskola nélkül maradtunk még e nemes városban is, a mely az unitárius hiteszme bölcsője volt, körülötte gyűlve a város lakóinak összessége és a honnan a hiteszme első püspökünknek, Dávid Ferencznek ihletett szavára, mint fénysugár terjedt szét bérczes kis hazánkban, Erdélyben, beragyogva kunyhókat és palotákat egyaránt, hullámgyürüket

vetve túl a Királyhágón is nem egy helyt. Emlékezzünk csak vissza e siralmas helyzetre, melynek nyomása alatt a tűnő század már-már egyházunkat is elepeszté. De az isteni gondviselés akkor éppen úgy, mint most Berde Mózsában, Zsuki Lászlóban egy mentőt küldött számunkra, ki nagybecsü adományaival elháritotta a végveszélyt egyházunk felől és a 19-ik századot új reménynyel köszöntheték hitelődeink.

És e reményökben nem is csalatkoztak meg, különösen miután Augustinovics Pál újabb segitségére jött egyházunknak szép alapitványaival. Mert meggyőződésem szerint, ha Zsuki után Augustinovics nincs, alig ha el nem estünk volna a 19-ik század küzdelmeiben; különösen a szabadságharcz után reánk nehezedett súlyos viszonyok között. Azon áldozatok mellett, a melyeket a szomoru emlékü napokban egyházunknak minden számot tevő tagja, a maga tehetségéhez képest meghozott egyházunk, iskoláink érdekében, főleg az Augusztinovics alapitványára támaszkodva, mondhattuk el a dalnok királylyal: *„Az Úr nem hagyja el az övéit!“*

D az új idők új szükségeket szülnek. S aligha volt korszak általában nemzetünk életében, a melynek méhe termékenyebb lett volna a szükségek szülésében, mint ez a mi korszakunk, hazánk alkotmányának helyreállitása óta, minden téren és minden irányban nyilvánuló s századok mulasztásainak kipótlására irányuló fejlődésével. Mi természetesebb, minthogy az új idők egyházunkban is új szükségeket teremtettek, a melyekkel szemben méltán aggodalom szállhatta meg szivünket a Zsuki, az Augustinovics s hogy az őket követők közül egynehányat még megemlitsek: a Koncz János, Jobbágy András, valamint a legújabb időből a Derzsi János, Kovács Dénes és Bencze Klára jelentékenyebb alapitványai mellett is. És ez aggodalomtól nem hiszem, hogy ment lett volna közülünk egyetlen lélek is, a ki egyházunkon szeretettel csüng s annak jövőjét biztositva lenni óhajtja.

Im, ekkor tette le Berde Mózsa nagy alapitványát kezeinkbe. S mily különös találkozása az eseményeknek! Valamint Zsuki L. a 19-dik, úgy Berde M. a 20-dik századra alapitványaikkal egy új collegium épitését tették lehetővé egyházunkban. Mert a vasárnapi napon megnyitott új collegiumunkat, melynek épitési gondja évek óta foglalkoztatja egyházunkat, a Berde M. nagy alapitványa nélkül ép úgy nem épithettük volna meg, mint a hogy most elhagyott s a közművelődésnek egy századig szolgált collegiumunkat

szintén csak a Zsuki L. hagyománya segitségével épithették meg hitelődeink.

Igen, a Berde M. fejedelmi adományának itt vettük első sorban megbecsülhetetlen hasznát, részint egyenesen e czélra rendelt hagyományával, részint az által, hogy az új kollegium épitési költségeinek fedezésére nem kellett idegen kölcsönnel terhelni magunkat. Tehát egy közmüvelődési intézmény létrehozásánál, illetve a kor igényeinek s a nevelés ügyének megfelelő módon ujjá alkotásánál. És igy adománya nem pusztán felekezeti jellegü. Mert a közművelődés előmozditása általános nemzeti és emberiségi érdek. Templom és iskola, legyenek azok bármely felekezet birtokában, a közművelődésnek szolgálnak.

S hogy Berde M., bár a legerősebb unitárius volt, mennyire felül volt emelkedve a szükkeblü felekezetiességen, mutatja az, hogy nagy alapitványából szorosabb értelemben vett egyházi czélokra aránylag keveset rendelt. Őt a közművelődésnek alapjául szolgáló iskoláztatás nemes gondolata lelkesitette. S mert saját magán tapasztalta, hogy mily nehéz küzdelemmel jár jobbára szegénysorsu szülőknek gyermekeiket iskoláztatni, már ifjuságától fogva annak a gondolatnak élt, az a törekvés lelkesitette, hogy szegénysorsu hitfeleinek erre az utat megkönnyitse. Ezért kész volt önmagát is megtagadni. Önmaga által szerzett nagy vagyona mellett szinte szegényesen élt. Takarékossága gyakran a fukarságig fokozódott, melyért nem egyszer az emberek itéletét is magára vonta. De őt mindezek nem zavarták meg, nem tántoritották el nagy s a maga teljességében csak végrendeletében megismert nemes czéljától. S hogy mennyire szivén hordozta a mások nyomorát, életsorsát hitkülönbség nélkül, végrendeletében ennek is szép példáját adta. Hiszen e nemes városban a vakok intézetének felállitásához ő tette le a szegeletkövet, e czélra rendelt adományával akkor, a mikor ily intézet felállitásáról még szó sem volt.

Nem, nem; ne tekintse senki Berde Mózsában csak az unitárius nagy jóltevőt. Hiszen igaz, hogy közvetlen a mi egyházunk és iskolánk oltáraira tette le nagy áldozatait; de, avagy közvetve nem a közművelődés nagy czélját mozditotta-e azzal elő? S hogy adományait miért kötötte kizárólag egyházunkhoz s miért tette annak gyermekei számára, bár némileg az imént mondottakból is kivehető, jobb magyarázatát nem adhatom, mintha végrendeletének ide vonatkozó részét szó szerint felolvasom.

(Olvas:)

„Törvényes egyenes örököseim nem lévén, kiknek köteles részszel tartoznám, lelkemben azon kérdés merült fel: kinek javára és érdekében rendelkezzem, véres verejtékkel szerzett vagyonomat kinek hagyományozzam? és lelkem esmerete felelete ime: szenteljem a közjóra, de tekintettel rokonimra is.

Ime az irány, melyet lelkem esmerete megjelölt:

Tehát valamelyik testületnek, melynek élete biztos, a közjóra fennállása hasznos, vagyonkezelése megbizható és hasonló intézetek között leginkább van szüksége segélyre, hagyományozom ezen végrendeletemben minden ingó és ingatlan vagyonomat jogaimmal együtt.

Ilyen testület a Magyar Unitárius Vallásközönség (Status Unitarius), melynek nyomasztó szükségei segélyért kiáltanak, midőn más és a többi egyházfelekezetek, részint királyi, részint gazdag magánadományozások által és az unitáriusoktól jogtalanul és erőszakkal elvett alapitványokkal, oskolákkal oly gazdagok, hogy segélyre éppen nem szorulnak.

A méltányosság, az osztó igazság és lelkiismeretem parancsát követem tehát, midőn ezennel végrendelem a magyar unitárius Vallásközönséget egyetemes, általános örökösömnek (Universalis Haeres) minden ingó és ingatlan javaimban és jogaimban kivétel nélkül; de az alább látható és általa szorosan megtartandó feltételek és szabályzatok megtartása mellett“ stb.

Ime, mi vezette Berde Mózsát végrendelete megirásánál. Nem hiszem, hogy a ki a történeti igazság barátja, vagyona feletti rendelkezésében csak felekezeti érdeket lásson. Hajoljunk meg azért mindnyájan tisztelettel az ő emléke előtt. Mi pedig unitáriusok a tiszteletet egyesítsük hálás érzelmeinkkel. Az emlék mellett, a melyet sirjához állitottunk, állitsunk szivünkbe még maradandóbb és soha el nem porló emléket. Áldjuk Istent, hogy őt nekünk adta, hogy a dicsőült végrendelkezése által is megerősitette bennünk a Gondviselésben való hitünket, hogy szép alapitványaival segitségünkre jött, nemes harczunkat megharczolni. Aztán kövessük az ő szép és lélekemelő példáját. Mert az áldozatkészségben nekünk sem szabad meglankadni. Nagy erőt nyertünk a Berde M. hagyatékában. És a miről szintén nem szabad megfeledkeznünk, az állam is, a mely eddig — mondjuk ki tisztán — mostohánk volt, s nemcsak semmit nem adott, hanem a mink volt, azt is elvette, hazánk al-

kotmányának 1868-ban történt helyreállitása óta a mi egyházunkat is ápoló gondjai alá vette, más egyházakkal egyenlő támogatásban részesiti. De mindezek még nem biztositják jövőnket, ha kiszáradni engedjük azt a forrást, a melyből negyedfél száz év óta táplálkozunk; ha megszününk egyházunk és iskoláink közszükségeinek fedezéséhez mi is hozzájárulni. Mert hiában való a napsugár, hiában való a harmat és az eső arra a fára nézve, a mely bensőleg már elkorhadott, a melyben a nedvkeringés már megszünt.

Hogy mi nem léphetünk a B. M. nyomába, hogy a mi áldozataink mérve csak elenyésző csekélység lehet az övé mellett — ez ne tartóztasson fel minket az áldozatkészség gyakorlásában. Jusson eszünkbe amaz evangeliumi szegény asszony, kinek két fillérét az Ur Jézus éppen annyira becsülte, mint a gazdagok sok pénzét. Én meg vagyok győződve, hogy B. M. áldott emlékü jóltevőnk iránti hálánkat semmivel sem fejezhetjük ki jobban, az ő emlékének tiszteletben tartását semmivel sem bizonyithatjuk be inkább, mint ily gondolkozásmóddal, ily érzéssel és ezeknek megfelelő cselekedetekkel. Ez elhatározással tegyük még értékesebbé az ő sirjához állitott emlékoszlopot, melyet a nagy jóltevő emlékét áldva, ezennel leleplezünk és a melyre én ezennel leteszem egyházunk koszoruját.

Te pedig, áldott jóltevőnk nemes szelleme! Tekints le kegyesen reánk, emlékednek hálával adózó gyülekezetre onnan felülről, a szellem országából. Vedd kedvesen hálánk e megnyilatkozását. A siremlék, melylyel nyugvó poraid helyét megjelölni igyekeztünk, elporlódhatik, de az a hála, a melyet mi szivünkben emléked iránt érezünk, meg nem szünik, a mig egyetlenegy unitárius szív fog dobogni e hazában. Ugy legyen!

FERENCZ JÓZSEF.

Szentiványi Gyula köszöntője a Berde-serleggel.

Mélyen megihletődve, aggodalommal veszem e serleget kezembe a magyar kulturának, közmivelődésnek emelt és felavatott e fényes palotájában, annak a férfiunak emlékezete ünneplésére, kihez nemcsak a születési hely ugyanazonos volta, de a gyerekkor ragaszkodó érzése, az ifjúkor bizalma, szeretete és később a férfikor tisztelete annyi bensőséggel csatolt.

Erőm fogyatékosságát soha nem éreztem inkább, mint e színarany serleghez fűzött feladatnak megtisztelő teljesítésénél, kitérni ez elől nem engedte a kegyelet és szeretetnek parancsszava. Kiki teljesítse kötelességét erejéhez mérten.

Pár nappal ezelőtt fényes emlékbeszédben talált méltatást Berde Mózes élete; e serleggel is több izben a leghivatottabb férfiak áldoztak a dicsőült emlékezetének.

S ma én vagyok hivatva emlékét közöttünk ujból életre hívni.

A napnak melegét, világosságát minden reggel újra meg újra érezzük, élvezzük, gyönyörrel telik el lelkünk annak új meg új életet keltő és fejlesztő erején. A természeti erőknek ezt a folytonos ismétlését tehernek nem tekintjük.

Berde Mózes élete, szelleme, emlékezete ily világitó és melegitő erővel hat nemcsak az unitárius egyház kebelében, hanem erkölcsi hatalmánál fogva az egész magyar nemzetnek lelkére, szivére nemesitőleg kell hogy hasson, a humanismus gyakorlásában, a nemzeti mivelődés támogatásában, a jellemek fejlődésében.

Ép ezért az ő erkölcsi nagyságának ünneplése, emlékének mentől gyakrabban megelevenítése csak újabb meg újabb nemes rügyeket fakaszt és fejleszthet az emberi kebelben.

Berde emlékét a tudományos mivelődés ez új csarnokában ércz-szobor őrzi. Életét, tevékenységét, erkölcsi és szellemi nagyságát, érdemeit sziveinkben még visszhangzó remek emlékbeszéd örökitette meg.

Én ez alkalommal Berde *életének erkölcsi hatását* tartva szem előtt, egyházunk által emelt szobor talapzatára csupán egy babérlevelet akarok kegyelettel letenni.

Egyéni felfogásom szerint Berde elsősorban mint hazafi áll azon a magos piedesztalon, melyre őt erkölcsi nagysága helyezte.

Berde Mózsa a székelyfaj ősi erejének méltó képviselője volt: kitartó munkásság törhetlen akarat erővel, önmegtagadás a legszigorubb igényekkel, szívjóság párosulva eleven kedélylyel.

Ezekből fejlődött ki az ő nagy jelleme, melynél a szívjóság mindenkor harmoniában állott lángelméjével és emberszeretetével.

Ez az összhang tette őt képessé nagy czéljainak végrehajtásában.

Az unitárius egyháznak hivei mind magyarok, túlnyomólag a székely-fajnak hű fiai és leányai. A mi egyházunk élete, fennállása, virágzása ama nagy politikai és nemzeti, faji küzdelemben, mely ma a nemzeteket és fajokat lázban tartja, a magyar nemzet fennállásával, culturalis fejlődésével azonos.

A mi szentegyházunk, ecclésiáink, iskoláink anyagi, erkölcsi és szellemi tevékenységök összes eszközeivel munkálnak a magyarságnak anyagi és szellemi gyarapodásán s ezzel a magyar állam nagy czéljainak is elérésére.

Ezért a magyar unitárius egyházat méltán nevezhetnők:

„Magyar nemzeti egyháznak“.

Berde meg volt győződve Magyaroszág hallhatatlan első cultusministerének ama jóslata igazságáról: „Magyarország jövője a cultura kérdése“.

Erre vall végrendelkezésének egész szelleme. Ennek hatása alatt bocsájtotta egyházunk rendelkezésére mind azokat az eszközöket, melyekkel egyházunk saját hatáskörében a magyar kulturát előbbre vinni képes és a melyekkel a székely nemzet fogékony eszű és szívű gyermekeinek nevelését magasabb színvonalra emelni lehetővé tette.

E tettével nem csak a magyarság kulturtörténetében foglalt el egy méltó lapot, hanem hazánk kiválóbb jóltevői sorában az elsők közzé emelkedett. Találunk fejedelmi alapitót a nemzeti vagyonból; találunk hazafias aristokratiánk és polgártársaink több jelesét az ősi vagyon jövedelmeiből a közmivelődés oltárán áldozni; de nem találunk egyet is, ki egész életének minden keresményét az egyházi és nemzeti kultura ügyének áldozta volna.

Szeretnék e pillanatban az ékesszólásnak minden hatalmával rendelkezni, hogy egyházunk ifjuságának lelkében, szivében felgyújthatnám kiolthatatlanúl azt a lángot, melynek világánál Berde Mózsa szobrát naponta szemlélve, annak melege az ifjúságot az ő életének, jellemének tanúlmányozására, követésére hevítse; s hogy erkölcsi

nagyságát szivében ápolva, közülök kiki erejéhez képest igyekezzék őt különösön hazánknak és egyházunknak szeretetében megközelíteni.

Akkor fog ez az új collegium a Berde intentiójához hiven a magyar nemzetnek és az unitárius egyháznak századokra ható áldásos eredményeket, nemes gyümölcsöket hozni.

Az ő erkölcsi irányának és nemes szellemének hatása alatt emelem e serleget az ő nagy emlékére, a magyar nemzetnek, a székely fajnak, szeretett unitárius egyházunknak virágzó fejlődésére.

Uraim! csupán még egy pár szót e serleggel kezemben. Midőn a közbizalom jubiláló főgondnokunkat és főpásztorunkat ezelőtt huszonöt évvel az árkosi zsinaton egyházunk vezetésére meghivta, nékem, ki akkor a szép Háromszékmegye élén állottam, jutott a szerencse, hogy szeretett püspökünkért az első poharat emelhettem; most pedig, midőn az új collegiumnak megnyitását ő Méltóságaiknak 25 éves jubileuma örömére és halhatatlan nagy jóltevőnk emlékezetének áldozva ünnepeljük, ezen a hármas ünnepen úgy érzem, hogy a Berde Mózsa szelleme itten van közöttünk, az ő emberszerető nagy lelke részt veszen a mi jubiláris örömünkben is. Az ő szellemének, lelki óhajának vélek kifejezést adni: kivánva, hogy a Gondviselés egyházunk tisztelt és szeretett jubiláló vezéreit, főgondnok id. Dániel Gábort és főpásztorunk Ferencz Józsefet a Berde Mózsa hagyományainak hű gondozására és ápolására is még sokáig éltesse.

Párisi levél.

Páris, 1901. jul.

(Madame Pressensé. — Nép-egyetem alapitása Belville-ben.)

Szerkesztő úr!

A franczia protestáns irónők között Pressensééné asszony Gasparinné asszonynyal együtt a legnépszerűbbek az országban. Pressensééné neve mindenütt ismeretes s műveit olvassák minden egyházban, minden faluban. Halála őszinte fájdalmat keltett mindenfelé. Szerették őt, mert sok jót tett, s mert irataival nemes magvakat hintett el.

Pressensééné 1826 ban Svájczban született. Leánynéven Elise du Plessis-Gouretnek hivták. Atyja barátja volt a híres theológusnak, Vinet-nek, de ez a barátság megszakadt, mikor Vinet vallásbölcselmi tanúlmányait folytatva elhagyta a régi orthodoxiát, a melyhez Pressensééné atyja ragaszkodott. De az atya orthodoxiája nem sok hatással volt leánya szellemére, mert Pressensééné a szabadelvűségben még Vine-t is túlhaladta. Ifjúságában pietistikus és formalistikus környezetétől sokat szenvedett s később annál függetlenebb jellemű, annál szabadelvűbb lett. 1846-ban férjhez ment Pressenséhez, kivel Lausanneban ismerkedett meg, hol Pressensé theologiát tanult. 1847-ben Párisba jöttek és Pressensé pappá avattatva a Taitbout-uteczai szabad egyháznak lett a lelkésze. Több mint negyven éven keresztül hűséges társa volt férjének és támasza minden jó munkában. Pressensééné nagyon sok művet írt, különösen az ifjúság számára, s elbeszéléseit, regényeit egészséges szellem, erkölcsi emelkedettség jellemzi. Első műve, „Róza“, melyet főleg fiatal leányok számára irt, már 25 kiadásban jelent meg. S a többi munkái is, mint „La maison blanche“ és „Le journal de Thérèse“ több kiadást értek és az ifjúságra valóban hatást gyakoroltak. Nagyon eltalálta hogyan kell az ifjuság számára írni, értelmüket foglalkoztatni és őket mulattatni. S főleg társadalmi szempontból

hatott jótékonyan munkáival. Az igazságtalanság benne sohase talált védőre. Gyakran a legmelegebb védbeszédeket írja a néha elvakult miveltség szegényei, mostoha gyermekei, áldozatai mellett. Némelyek szemére vetették, hogy talán igen messze is ment az egyenlőség elvének alkalmazásában. De a mit mindenki elismer, az az ő gyöngéd érzése a kicsinyek és alsóbbsorsúak iránt; és aztán munkáinak tényleges hatása.

Számos elbeszélése mellett irt egy kötet költeményt is, melynek nem egy lapja finom költői inspiratióval teljes. Longfellowtól is ad e kötetben egy költeményt nagyon sikerült fordításban. Regényeit mind felszámítani igen hosszas lenne. Stylusa némelykor, nem lehet tagadni, pongyola, de szelleme mindig kifogástalan.

Gyakorlati jótékonysága a Commune idejében sok szegény gyermeket és árvát mentett meg. Jó családanya volt. Gyermekei közűl az egyik, Francis Pressensé, sok ideig szerkesztője volt a „Temps" nagy lapnak, s jelenleg követségi titkár.

— A múlt évben egyik levelemben említettem volt, hogy St. Antoine külvárosban egy munkásnak sikerült népegyetemet alkotni. Most hasonlót alakítottak Belville külvárosban. És a mi ez intézményt különösen jellemzi, hogy a munkások és a tanulók együtt működnek. A különböző tanulmánycsoportok vezetését együttesen intézik. Mindenik csoport élén áll egy munkás és egy tanuló. Figyelmet érdemel, hogy a munkások a bölcselmi tanulmányok iránt előszeretettel viseltetnek. A belville-i munkások a legnagyobb érdeklődéssel hallgatják azokat a tanulmányokat, melyek az erkölcs alapjaira és a szellemi élet mysteriumaira vonatkoznak. Ez sajátságosnak látszhatik, de mégis természetes, hogy az értelmi dolgok iránt érdeklődnek, mikor a dolgokat világosan akarják látni.

Egy más jellemvonása a Bellevilleben alapított nép-egyetemnek, a lakás intézménye. Lakásokról gondoskodtak, hol a tanulók és munkások együtt lakjanak, s hol külföldről jövő tanulókat és munkásokat is befogadhassanak. Ennek az a czélja, hogy megtörje a bourgeoisie előítéleteit és a munkás osztály előítéleteit, hogy elősegítse a társadalmi osztályok egymáshoz közeledését. Ennek már is látszik bizonyos hatása. És ez biztató a jövőre nézve. Abban a társadalmi válságban, melyen ma Európa átmegy, azokkal szemben, kik arra törekesznek, hogy a társadalmi osztályokat megoszszák, hogy a sociális háború tüzét éleszszék, jól esik rámutatni azokra az eredményekre, melyeket azok értek el, kik az embereknek és érdekeknek összhangját, a személyiség és a jogok tiszteletét hirdetik.

És a midőn a belville-i intézményről szólunk, igazságtalanságot követnénk el, ha meg nem említenők Ch. Gide tanár nevét. Nincsen Párisban egyetlen oly sociális érdekü munka, mely az ő és követői támogatására ne számíthatna. Gide egyike a legilletékesebb nemzetgazdászoknak. Eredeti szellem és hallgatóit magával tudja ragadni. Jól ismerik a munkások is, a kik iránt rokonszenvvel van eltelve. Befolyása legjótékonyabb. Számos nemzetgazdasági munkát irt, melyek könnyen olvashatók és nagyon tanulságosak.

Charruaud D.

Páris, 1901. sept.

(Etienne Coquerel. — A montaubani theol. facultas háromszáz évi ünnepe.)

Szerkesztő úr!

Fájdalom fogja el szivemet, mikor Etienne Coquerel haláláról kell irnom. Az ő eltávozása nagy ürt hagy maga után. Most még alig is tudjuk megmérni a veszteség nagyságát. A szabadelvü egyházak s a franczia protestansok átalán, rendkivül nagyot vesztettek. Én elvesztettem kedves barátomat, a kivel csaknem félszáz éven keresztül a legjobb viszonyban voltam. A mult év végén nagyon megrendítette a leányának a halála, ki távol Madagascarban hirtelen halt meg.

E váratlan csapást nem tudta kiépülni. S néhány év óta egészsége már különben is gyenge volt s a munkától mégse szünetelt, hanem szorgalmasan dolgozott az általa szerkesztett lapba és részt vett sok más munkában. A szívnek és értelemnek folytonos tevékenysége aláásta egészségét. De hát nála a munka szükséglet volt, parancsoló kötelesség. Bár már akkor szenvedett és szive fájt, májusban részt vett a szabadelvü egyházak nîmesi gyülésén és felszólalt egy nagyon kényes kérdésben, melyet teljesen megvilágitott és álláspontjának másokat is megnyert. Ez volt utolsó nyilvános szereplése.

Nîmesből visszatérve a betegség ágyhoz szegezte, hogy sohase is keljen föl többé. Alázatos megadással nyugodott meg a mennyei Atya akaratán és szeretteitől könnyezve jul. 16-án csöndes halállal kimúlt.

Jean-Etienne Coquerel 1829. nov. 9-én született Amsterdamban, hol atyja akkor pap volt. A következő évben atyja a wallon

gyülekezettől megválva Párisba neveztetett ki, s Etienne Coquerel gymn. tanulmányait itt végezte. Theologiát Genfben tanult és az akkori szabályzat szerint Montauban-ban tett vizsgát. (Ma is még úgy van, hogy a genfi tanulást egy végső vizsgával kell érvényesiteni valamelyik franczia facultáson.) 1853-ban segédlelkészszé nevezték ki Montauban-ba, hol három évig maradt. Szabad idejét a theol. tanulmányok folytatására használta fel és 1855-ben a theologiából magán tanárságot nyert. Ez időben volt szerencsém arra, hogy vele ismeretséget kössek. 1855. év végén Párisba a IV. Henry-liceum felügyelőjévé nevezték ki, mely állását megtartotta 1884-ig, mikor őt veje, Jean Reville váltotta fel, ki a felügyelőség mellett nyilvános rendkivüli tanár a párisi theol. facultáson és az Ecole des Hautes Etudes-ben.

Etienne Coquerel a montaubani segédlelkészségtől megválva, elhagyta a papságot. Mindazonáltal tehetséges prédikátor volt. Kétségtelen, hogy nem volt oly előadása, mint atyjának, ki egyike a XIX. százév legnagyobb szónokainak, sem pedig oly rábeszélő, meggyőző ereje, mint testvérének, Athanase Coquerelnek, ki atyjával egyenlő nagyságra emelkedett, de világos értelme és hibázhatlan következtetése nagyszabású szónokká tették. Az okok, melyek miatt a paposkodást elhagyta, kevésbé voltak akkor ismeretesek, de neki bizonynyal tiszteletére válnak. Lelkiismerete parancsolta, hogy azt tegye. Nem tudta magát arra határozni, hogy a szószékben minden vasárnap ismételje a tévesen ugynevezett apostoli hitformát. Nemcsak hogy nem hitte az abban foglalt legtöbb állitást, hanem azt teljesen ellenkezőnek találta a Jézus vallásáról való szellemi felfogásával; úgy találta, hogy az apostoli hitforma az evangeliumot egészen eltesticsiti.

A tulajdonképpeni papi pályát elhagyva, az irodalomnak szentelte magát. 1865 óta egymásután szerkesztője volt a szabadelvü protestantismus lapjainak: „Le Lien"-nek, „la Renaissance"-nak, „le Protestant"-nak, s 1874—76-ig a „Bien public" politikai lapnak is, a melyet a szabadelvü protestans eszméknek a képviseletére alapitottak s a melynek munkatársai csaknem mind protestansok voltak. Mint gondolkozó, író és polemikus kitünő tehetséggel szolgálta a szabadelvü protestantismust. A szilárdság és erő, melylyel a lelkiismeret szabadságát védette, elismerést szereztek neki a szabadság barátai részéről. Igazságos és finom kritikája pedig becsülést ellenfelei részéről. A maga meggyőződését védeni tudta, a

másokét tisztelte. A mit magában becsült, azt megbecsülte ellenfeleiben is. Két jeliemző vonása volt: világos és beható értelem, s biztos, egyenes és határozott itélet. Az egyházi gyüléseken, theol. értekezleteken, politikai összejöveteleken mindig megtudta ragadni a vita főbb pontjait és indokolt véleményt tudott mondani a legnehezebb kérdésekben. De tevékenysége nem szoritkozott csupán a napi kérdésekre, hanem foglalkozott a bölcselem és vallási történelem nagy kérdéseivel is és ilyen irányu tanulmányait, melyek először a lapokban jelentek meg, ki is adta egy kötetben. Az amerikai és angol szabadelvü egyházakban nem történhetett semmi nevezetes dolog, miről ő olvasóit ne értesitette volna. És mennyire ismerte ő a franczia protestantizmusnak belső életét a XIX. száz utolsó felében!

Barátai gyakran mondták, hogy kevésbé zavaros időben, mikor egyházaink inkább egyesűltek volna és valódi érdekeiket inkább fel tudták volna fogni, Etienne Coquerelt bizonyára tanárnak tették volna meg valamelyik theol. facultáson. Szabad szellemének és bátorságának nem egy példáját adta. Hogy csak egyet említsek, mikor Pecaut, a franczia protestantismus egy másik dicsősége, „Le Christ et la conscience" czímű munkáját kiadta, az orthodoxokat düh fogta el és azt mondták, hogy Pecaut a kereszténységen kivül áll. Etienne Coquerel a munkát ismertette a „Revue de theologie de Strassburg"-ban és kinyilvánította, hogy bármennyire különbözik is sok dologban a szerzőtől, őt mégis keresztnynek tartja. S az orthodoxok épületére meg azt a finom megjegyzést adta hozzá, hogy az újszövetség canonja egy könyvet tartalmaz, a Jakab apostol levelét, melynek álláspontja nagyon közelit a Pecaut munkájához. S ez teljesen igaz.

Ha Etienne Coquerel halála ürt hagy a franczia prot. sajtóban, az egyházi gyülések tanácsaiban, távozása nem kevésbé érezhető lesz azokban a társulatokban is, melyeknek tagja, vagy elnöke volt.

Mint családatya és mint ember egyike volt a legszeretetretetreméltóbbaknak és a legkeresztényibb lelkeknek.

Temetése egyszerü volt, de éppen az egyszerüsége által megindító. Az ő ohajához híven, a család mellőzött minden olyan dolgot, mi a szigorú huguenotta hagyománynyal ellenkezik. Semmi virág, semmi külső dísz, de az utolsó búcsúra összegyült baratok szivében mély megindultság!

Fontanès, a genfi facultáson tanulótársa beszélt felette meleghangú beszédben. „Etienne Coquerel, mondotta többek közt, nem hagyott sokat hátra, de a mit hátra hagy, az egy becsületes és jóságos élet bámulatos példája". Báró Schickler a „Delegation liberale" nevében méltatta az elhunytat. „Szavával a tanácsban, mondotta, tollával a sajtóban mindig hallatni és elfogadtatni tudta a józanság és igazság hangját. A „Reunion de Charitè" részéről, melyet ifj. Athanase Coquerel alapitott, Muret, s a St. Antoine külvárosi segélyegylet részéről Wagner beszélt.

Etiene Coquerel halála valóban nagy veszteség, de példája, melyet hátra hagy, nemes örökség. Vajha a franczia protestánsok követnék e példát, értékesitenék ez örökséget!

Hogy őt az orthodoxok is becsülték, mutatja a mérsékelt orthodoxok lapja, „La vie nouvelle", mely méiy fájdalommal jelentette Etienne Coquerel halálát, mely 72. évében történt. „Részvétünket fejezzük ki, írta, családnak és a „Protestant" munkatársainak. A protestantismus Etienne Coquerelben mély szellemet, gyorsan felfogó értelmet, kitünő tollú írót veszit, és mindamellett, hogy az ő vallási és egyházi álláspontja elválasztotta tőlünk, mi csak is dicsérettel emlékezhetünk velünk szemben való magatartásáról, sőt még alkalmi polemiáiról is".

Etienne Coquerel főbb munkái: „Le dogme du peché d'après les Evangiles synoptiques", „Le dogme de l'inspiration d'après la theologie du Juste-milieu", „Aventures d'un refugié (1871). Polemikus munkái: „Liberaux et orthodoxes", „M. Guizot et l'orthodoxie protestante" s számos czikk a „Revue de theologie de Strassburg"-ban, és az angol „Theological Review-ban" és „Academy"-ben.

Etienne Coquerelt 1894-ben a becsület-rend lovagjává nevezték. Ez reá nézve egészen meglepetés volt, mert az ő szerénysége sohasem kereste ezt a kitüntetést, melyet különben teljesen megérdemelt.

A montaubani theol. facultás háromszáz éves fennállásának emlékét ünnepelte meg. 1600. oct. végén nyilt meg, hogy a tanulók mindenfelől odaseregeljenek. A XVII. száz közepén a hallgatók száma felülhaladta az 500-at, kik Francziaország, Skotia, Schweitz és Németalföld különböző részeiből jöttek. Később XIV. Lajos üdvtelen uralma alatt és a jézsuiták befolyása következtében a montaubani theol. facultásnak be kellett kapuit zárnia, de a tanárok mégis engedélyt nyertek, hogy Tarn megyében egy kis város-

ban, Puylaurentsben folytathassák előadásaikat. Végül jött a nantesi rendelet visszavonása, a mikor aztán sokáig nem lehetett szó theol. facultásról.

Ma, mikor az erkölcsök szelidültek és más politikai eszmék uralkodnak, mint XIV. Lajos korában, már lehetett arra gondolni, hogy a facultás alapitását megünnepeljék. Ez hála Ő iránta, ki nem engedte, hogy a kicsiny serget tűzzel és vassal megsemmisitsék. A theol. facultas felhivására sokan gyültek össze az ünnepre, s nemcsak Francziaországból, hanem Schweitzból, Németalföldről és Skótországból is jelentek meg képviselők. A közoktatásügyi minister magát a toulouse-i egyetem rectorával képviseltette. A bordeauxi és és montpellieri egyetem is küldött az ünnepélyre képviselőket. E küldöttek közt két protestáns volt a montpellieri és bordeauxi egyetemről.

A facultas dekánja, Bruston emelkedett és békés szellemű beszéddel nyitotta meg az ünnepélyt és hogyha nem Montaubanban lettünk volna, azt lehetne mondani, hogy beszédét szabad szellem lengette át. Szépen emlékezett meg Auguste Sabatier-ről is, a párisi theol. facultas nem régen elhunyt tanáráról. E beszédnek ellentéte volt a zsinati állandó választmány elnökének másnapi beszéde. Az elnök magasztalta a szélső orthodox egyházakat, melyek visszautasitották a kibékülést. De azt is meg kell jegyeznem, hogy három nap alatt ez volt az egyetlen kellemetlen hangu beszéd. A többi beszédekben testvéri érzet és udvariasság nyilatkozott még a katholikusok részéről is. A toulousei egyetem rectora, ki katholikus, rokonszenves érzelmeinek adott kifejezést a protestánsok iránt. Beszédét meg is tapsolták. Az egész ünnepély kedvező benyomást hagyott hátra a lelkekben. Az ünnepélyt emelték a vallásos énekek, melyeket szépen adtak elő. S ezt annál inkább ki kell emelnem, mert a montaubani facultásnak gyakran szemére vetették, hogy a tanulók zenei nevelésére nem fordit elég gondot. Az ünnepély befejezésekor elhatározták, hogy emlékérmet is veretnek az ünnepély megörökitésére.

A párisi theol. facultas egy tanára, Stapfer a montaubani tanároknak egy kötet tanulmányt adott át a párisi tanártársak nevében, a kik a kötetet ez alkalomra írták. A kötet czime: „Etudes de theologie et d'histoire“.

— A franczia református egyház consistoriumai a párisi theol. facultasra az elhunyt Sabatier helyébe új tanárt választanak. Je-

jelenleg két jelölt van szóban: az egyik Bertrand lelkész, kit a szélső orthodoxok, a másik Monnier lelkész, kit a mérsékelt orthodoxok és a liberálisok ajánlanak. Hogy melyik nyer többséget, azt oct. végén tudjuk meg. Eddig a consistoriumoknak csak mintegy fele szavazott és a szavazatok kétharmada Monnier-re esett. Remélni lehet, hogy ő is nyeri meg az absolut többséget és ki fog neveztetni. A liberálisok készséggel adják szavatukat Monniere, mert ő a Sabatier tanitványa. Bertrandnak is meg van a tudományos készültsége, de szélső eklesiastikus nézetei, pártszelleme miatt sokan nem óhajtják a Sabatier utódának. Közelebbi levelemben megirom az eredményt.

CHARRUAUD D.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Berde Mózsa életrajza Irta: *Benczédi Gergely.* Kiadta az unitárius egyház. Nagy 8 r. 162 l. Budapest, Athaeneum részvénytársulat könyvnyomdája.

A Berde Mózsa neve történelmi név. Azzá lett még a nemzeti szabadságharcz idején, a Háromszék dicső önvédelmében való részvételével, kormánybiztosi működésével; és azzá lett aztán az élete vége felé közoktatási czélra tett fejedelmi alapitványával. A faj és honszeretetnek el nem múló kisugárzásai e tények, hatalmas történelmi tények, melyeknek egyedisége mindig megmarad s fénynyel övezi a hozzájuk kötött nevet. A honnan e tények kiszármaztak, annak az életnek fejlődését és folyamát tárja fel alapos tanulmányban az előttünk levő kötet.

Szépen irt bevezetés után ismerteti részletesen a Berde családot, Berde ifjúságát, tanulását, a szülői által való szigorú nevelését, a Daniel családnál való nevelői állását, Erdély főúri családjainak megismerését, az ügyvédi diploma megszerzését, pályához jutását. Ezt követi az 1848—49-ben szereplése, Berde életének amaz időszaka, mikor Gábor Áronnal és más hazafiakkal szervezi Háromszéken a honvédelmet, melylyel „a Székelyföld e kies pontján egymást követték a hős görögkor legendaszerü, nagyszerü példái“; amaz időszak, melynek befejezése szebeni kormánybiztossága, s következménye elitéltetése és josefstadti szomorú fogsága.

A békés munka idejéből, mint gazdát mutatja be az életrajzíró Berdét. Elénk lépteti a radnóti uradalom hires jószágigazgatóját, ki a gróf Bethlen családnak okos gazdálkodással vagyoni ügyeit rendezte, uradalmait jövedelmezőbbé tette. Majd elkiséri a belügyministeriumba, mikor az alkotmány helyreállitásával Berde újra képviselő lesz, a belügyministeriumban osztálytanácsos, és a király helybenhagyásával a minister megbizásából tisztázza a székely gyalog- és huszár határőr-ezredek javainak kérdését Három- és Csíkszék közhasznú intézményeinek javára, mely szolgálata után nyugalomba vonult.

Vagyon és birtokszerzésről, egyházi hivatalairól, adományairól és végrendeletéről szóló fejezetek zárják be a becses művet, melyhez Okmánytár is van mellékelve.

Az egész munkán meglátszik, hogy szerzője előszeretettel foglalkozott az életrajz megirásával. Azonkivül, hogy évek során közelebbről ismerhette Berdét, a reá vonatkozó adatokat életének előbbi időszakából is szorgalmasan összegyüjtötte. És a lelkiismeretesen megirt művet olvasva, érezzük, hogy Berde nemcsak hazafi, hanem kitünő nemzetgazdász, bölcs államférfiú volt, az egész életműködését összesitő intézkedése, melylyel vagyonát a közművelő lés czéljaira hagyva, a magyar nemzeti államot erősiti, ezt emeli ki; és érezzük, hogy Berde nagy jellem, erkölcsi nagyság volt.

És hogy a mű ezt érezteti, ez az életrajz-irónak sikerét jelenti.

A jóízlés érdekében történt, hogy a mi Berdének az utolsó pár évére, öregségi gyengeségére, az agy részecskéinek megfogyására és azzal összekötött dolgokra vonatkozik, a munkához függelékül tétetett.

A hős élete nem mindig a halálával végződik, hanem a hol elesik, a mikor a hős a küzdőtérről letünik.

A történelem ezt viszi tovább: a hős életet; ezt adja tovább a jövőnek, csakis ezt, csupán ezt. PÉTERFI D.

Hangok a szabadságharcz után. *Gálfalvi Nagy Lajos.* Költemények. 1849—1901. Kolozsvár, 1901. 8 r. — 160 lapon 62 költeményt közöl ez elég csinosan kiál'ított kötetben folyóiratunk érdemes munkatársa és egyik megalapitója. Hazafias, vallásos és családi érzelmeket zengenek e versek több-kevesebb bensőséggel. A költő félszázados működésének válogatott darabjai, melyek közül bátran kimaradhatott volna, mint pl. a 64. lapon közölt, melyről pedig szerző azt mondja: „S ez az ének, ez se kutya, Beillenék egy albumba.“ — Ily prózai részletek váltogatják az emelkedett, nemes hangot több más költeményben is. De helyenként sikerül a költőnek ideális ma-

gaslatra emelkedni s a költészet legigazabb hangjait is megszólaltatja az inkább csak kedvtöltésből pengetett lant húrjain. Szépek népies dalai. (Vágy, Lefutott a csillag.) Legszebbek vallásos költeményei. (Gyermek esti imája, — mely a Gáspár és Kovácsi olvasókönyvben is megjelent; Hálaadó dicséret stb.) Valóban megható Géza fia emlékére irt elegiája, mely Zrinyi nemrég felfedezett elegiájára emlékeztet, csakhogy a Nagy Lajos rövid költeménye sokkal szebb és dallamosabb. Epikai költeményei közül figyelemre méltó: A nagylelküség példája (esetlen czím) és A szép asszony keze. „Bere Pálné" románcz inkább, mint ballada. A két elnyujtott allegória (A szabadság története, Rózsabokor), homályos vonatkozásu, gyöngén verselt darabok. Szintén gyönge, köznapias részleteket találunk az alkalmi költeményekben is; (Az unitar. kolleg. megnyitására, Berde Mózsa emlékezete stb.) bár itt-ott szép gondolat is ragadja meg figyelmünket. Maradandó becsü ezek közt: „A Kossuth asztalnál" felolvasott hazafias költemény, melynek idealis szép tartalma és magyaros ritmusa egyaránt fölgyújthatta a hallgatók lelkesedését. Legszebbnek találtuk az egész kötetben a Kriza emléktáblájára írt sorokat, melyek méltán megérdemelték, hogy márványba vésessenek. *(K. F.)*

Bedő Albert, ny. kir. orsz. főerdőmester, országgyűlési képviselő, ki már többször áldozott egyh. irodalmi czélra, az unitáriusok idei közgyűlésén ismét újabb jelét adta buzgó áldozatkészségének. Száz koronát ajánlott föl egyh. beszédre. Az Egyh. Képv. Tanács a nemes adományozó szabta feltételekkel a következőkben hirdeti ki erre a pályázatot:

Pályázat húsvéti egyházi beszéd megírására.

Jézus Krisztus feltámadásának ünnepére népszerü nyelven unitárius egyházi beszéd irandó a protestans hitélet szabadelvü irányának szellemében s a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének serkentésére.

A beszéd terjedelme Cicero betükkel nyomatva nyolczad alakban legfennebb 12—16 oldalra terjedhet.

A pályadíj egyszáz korona, mely a birálat kihirdetése után csakis absolut becsü eredeti beszédnek adatik ki. A birálat eredményét az 1902. évi egyházi főtanácson hirdetik ki; a birálatot pedig az egyházi képviselő tanács által a kolozsvári unitárius kollegiumban tanitó fölszentelt tanárok és lelkészek köréből az egyházi képviselő tanács által választott 3 tagu biráló-bizottság teljesiti.

Pályázhat minden felszentelt unitárius pap, kiveve az emlitett kollegiumban tanitó tanárokat és papokat.

A pályaművek idegen kézzel leirandók és jeligével látandók el, szerző neve pedig külön boritékba zárandó s ez a boriték a pályamunka jeligéjével ellátandó.

A pályaművek 1902. évi április hó végéig posta útján az unitárius püspöki hivatalhoz beküldendők, később beérkező művek pályazatra nem bocsáttatnak.

A pályamű a nyertes szerző tulajdona marad, de a „Keresztény Magvető" czímű unitárius folyóiratban kiadatik.

Nyomtatásban már megjelent beszédek nem versenyezhetnek.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az unitáriusok a Prot. Irodalmi Társaság közgyűlésén. Nem szószerint veendő. Csak a br. Prónay beszédében voltak jelen. S még igy is „vegyes érzelmekkel“ fogadták. A prot. irodalmi társaság tagjai közül többen érzik azt a visszaságot, hogy az unitáriusokat nem fogadták bé a prot. irodalmi társaságba. Báró Prónay Dezső, az ág. ev. egyház egyetemes felügyelője a társaság sept. hóban Miskolczon tartott gyülésén egy remek beszédben fejtegetve a protestantizmusnak a láthatatlan egyházról szóló szép tanát, mely az összes keresztény egyházakat egy magasabb egységbe foglalja, s mely minden türelmetlenséget és felekezeti gyülöltséget kizár, el akarván eme visszásságot tüntetni, beszéde végén nyiltan kifejezést adott annak az óhajának, hogy az unitáriusokat vegyék be az irodalmi társaságba. Ünnepi üdvözlő beszédébe foglalván be óhajtását, azt a gyűlésen inditványképp nem tárgyalták. De egy pár protestáns lap mindjárt a gyűlés után sietett jelezni a „vegyes érzelmeket“, melyeket az óhaj elhangzásakor a gyűlésen éreztek. A Budapesten megjelenő „Prot. Egy. és Isk. Lap“ a nélkűl, hogy a kérdés tárgyalásába belémenni akarna „ez idő szerint az unitáriusok béfogadását csak mint Báró Prónay egyéni óhajtását“ kivánja tekinteni és a kérdést tárgyalásra nem vinni. A „Debreczeni Prot. Lap“ pedig, melynek véleményét az „Evang. Egyház és Iskola“ is utánközli, egyenesen tiltakozik a Br. Prónay ajánlata ellen, „Más a láthatatlan egyház, — ugymond, — megint más a Magyar Prot. Irod. Társaság. Amabban igen jól megférünk ugy a róm. katholikusokkal, mint az unitáriusokkal együtt, emebben pedig éppen ugy nincs helyök az unitáriusoknak, mint a hogy nincs a római katholikusoknak“. Igy a Debreczeni Prot. Lap! De hát a Prot. Irod. Társaság a protestantismus egyik legfőbb, minden protestans egyházzal közös elvét mellőzné-e? A láthatatlan egyház eszménye, melynek megvalósitására vagyunk hivatva, a Prot. Irod. Társaságban törültetik-e? A Debreczeni Prot. Lap szerint igen. A Debreczeni Prot. Lap ugy véli, hogy ott annak nincs helye, hanem csakis azon kivül. A Debreczeni Prot. Lap

elismeri a láthatatlan egyházat egy olyan egyházra nézve, a mely azt nem ismeri el, vagy legalább az egyházról más felfogása van és nem akar együttműködni a láthatatlan egyház megvalósitására egy olyan egyházzal, mely azt elismeri, melynek az egyházról ugyanaz a fölfogása van. Nem egyébért mondjuk ezt, csak azért, hogy rámutassunk arra, hogy az érv nem mindig kiséri az érzületet. A mi az utóbbit illeti, nyugodt lehet a debreczeni Prot. Lap és mindazok, a kik vele közösséget vallanak és azok is, a kik „ez idő szerint“ óvakodnak. Az unitáriusok nem fogják háboritni. Nem jelentek meg sem a mult évi pozsonyi gyűlésen, sem a jelen évi miskolczi közgyűlésen. Tagsági-alapitó díjakat annak idején fölhivásra fizettek be, s joguk lenne a megjelenésre, de az unitáriusok oda nem mennek, a hol nem szivesen látott vendégek. Hanem azt már nem tehetik önök ellenére se, hogy az oly egyéni jóindulatot, mint a Báró Prónay Dezsőé, a prot. szabadelvüségnek oly nyilatkozatát köszönettel, hálás elismeréssel ne viszonozzák.

Székely kérdés. Bedő Albert a székely-keresztúri kerület orsz. gyűl. képviselője a székelykérdésre programmbeszédében a következőket mondta: „A bizalomnak és támogatásnak tudatával és reményével indulok arra az utra, hogy ennek a kerületnek gazdasági és földmívelési kérdéseiben szolgálatjára legyek, nevezetesen pedig óhajtom, hogy ebben a kerületben, mint az egész székelyföldön most sulyos és terhes adósságokkal küzdő polgártársainknak a még meglevő csekély vagyonukat tölemésztő tartozásaikból való kiszabaditására a szükségletnek megfelelően nagyobb alaptokével rendelkező oly *földhitelintézet állittassék föl*, mely a mellett, hogy akár gazdasági beruházásokra, akár birtokvasárlásokra, az itt müködő mostani pénzintézeteknél sokkal olcsóbb s az ország fővárosában muködő magyar földhitelintézetéhez hasonló kölcsönöket adjon és a már kölcsönökkel terhelteknek a mostani drága adósságaik visszfizetését oly mérsékelt kamatteher mellett teljesitse, melynek viselését megbirják s így még meglévő vagyonukat megmenthetik. Szükséges a *fogyasztó, értékesitő hitelszövetkezetek* minél kiterjedtebb számban való létesitése, melyek utján az, a mit egyes ember meg nem tehet, a többeknek egymást támogató összeállitásával megtehető. A telepitésre vonatkozólag már elöbb volt szerencsém emliteni, hogy én első sorban minden községben a hol csak eladásra kerülő föld van, a most földet nem birókat lehetőleg otthon s abban a községben vagy annak szomszédságában kivánom megtelepiteni, a hol születtek. Itthon, minden község kebelében kell a földmívelést, állattenyésztést, kisipari munkásságot s a házi ipart élhető és virágzó helyzetbe segiteni, a mi annyival inkább lehető, mert ha alkalmas volt a székely nép mind a földmivelés házi kezelésében, mind az ipar különböző nemeiben Oláhországban tanitást adni s ott mestereket nevelni, bizonyára elég képes lesz arra is, hogy az idők mostoha viszonyai

által reámért terhektől szabadítást nyerve, itthon saját hazájában, a maga régi családi hajlékaiban ismét megerősödjék. Kérjük és várjuk még a székelyföldnek a világforgalmi vasuti hálózattal törvénynyel biztositott oly kiegészitő összeköttetését, mely a világpiaczra alkalmas terményeinek elszállitását könnyebbé és olcsóbbá teheti. Szükséges *az erdőknek legeltetésre való használhatása*, a melyekre a népnek állattenyésztése érdekében szüksége van, s melyeket magának az erdőtörvénynek megsértése nélkül is a legeltetésre használni veszély nélkül lehet.

Az udvarhelyi templom. Még nincs, de meglesz. Daniel Gábor főgondnok, Udvarhelymegye ny. főispánja az idei főtanács alkalmával egy értekezleten megbeszélés tárgyává tette, hogy az udvarhelyi unitáriusok még mindig csak egy imaterembe gyűlhetnek össze és szükségük volna egy templomra. Az értekezleten megállapíttatott, hogy egy csinos templom építtessék és annak tervéről a hely számbavételével az esperes gondoskodjék. Az udvarhelyi unitáriusoknak már van a templomra egy nehány ezer koronájuk, de még többre lesz szükség; hogy mennyire, az a terv elkészítésével fog kitünni. A tervet Pákey Lajos műépítész, az új unitárius collegium építője készíti.

Három kép. Az unitárius egyház képv. tanácsi tanácsterme három új képpel gazdagodott. Kettő jubileumi kép, a Ferencz József püspöké és az id. Daniel Gábor főgondnoké. Az első Steintól, Lehnbach-féle modorban kitünő festmény; a második Veresstől, inkább secessiós modorban csak még vázlat, de hisszük, hogy a befejezéssel az is az lesz. A harmadik a Berde Mózsáé, a Kőváry Endre alkotása. A művész nemcsak szépen festett, hanem megalkotta Berde Mózsát. Az ő: a nagy székely nemes hazafi.

Kozma Ferencz jubileuma. Harmincz éve annak, hogy Kozma Ferencz a magyar tanügyre nézve áldásos pályáját megkezdette. Egy évig a székelykereszturi unitárius gymnasiumban volt tanár, s azután az ottani állami tanitó fiképezdében tanár s pár év mulva igazgató. Tizenöt év óta pedig Kolozsvármegyének érdemes tanfelügyelője. Ez idő alatt nemcsak a tanügynek tett hasznos szolgálatot, hanem mint iró is kitünt folyóiratokban, lapokban megjelent tanulmányaival és czikkeivel, önállóan közreadott munkáival, s főleg a „Székelyföld közgazdaságáról és közművelődéséről“ írt művével, melyért a Magyar Tud. Akadémia levelező tagsággal is tisztelte meg. A székely népélet és népköltészet iránti érzéke teljesen méltó tagjává tette az Erdélyi Irodalmi Társaságnak is. Egy e nemü értékes tanulmányát adta nem régen közre folyóiratunk is. Tanügyi czikkeinek száma a különböző lapokban csaknem megszámithatatlan. Tanügyi munkásságát mint tan-

felügyelőnek hirdeti a Kolozsmegyében felállított sok iskola és az összes iskoláknak szellemi vezetése, s ezenkivül mint a kolozsvári unitárius collegium egyik felügyelő gondnokának a collegium körüli jelentékeny munkássága és jótékony befolyása. A kolozsmegyei tankerületi tanitótestület, hogy a valódi érdemnek tiszteletet adjon, ünneppel üli meg Kolozsvármegye kir. tanfelűgyelője tanügyi munkásságának harminczadik évfordulóját. Mert valóban annak adózik, a valódi érdemnek, és annak adóznak tisztelettel mindazok a hatóságok és testületek, melyek ez ünnepélyben rokonszenvvel résztvesznek, melyeknek hő kivánsága, hogy az érdemes férfiú közhasznu munkásságát még számos éven keresztűl folytassa. Ez a mi kivánságunk is meleg üdvözletünk kifejezése mellett!

Jakab Elek sirkövének leleplezése. Kolozsvár történetírójának, a székely pályadíj-alap gyüjtőjének, kiről ez évi harmadik füzetünkben életrajzot és arczképet közöltünk, a székely pályadíj-alapot kezelő bizottság siremléket állittatott a kolozsvári temetőben, hová az elhunytnak hamvait Budapestről szállittatta le és a díszes emléket sept. 21-én — mindjárt azután, hogy az unitárius egyház Berde Mózsa siremléke leleplezésének ünnepét megtartotta, — kegyeletes beszédek mellett leleplezték. Beszédeket mondottak a Kőváry László bizottsági alelnökkel megjelent székely-bizottság részéről: Kozma Ferencz kir. tanfelügyelő, a M. T. Akademia részéről: dr. Szádeczky Lajos, az Akademia képviseletével megbizott egyetemi tanár. Azután koszorúkat helyeztek a sirra. A város koszorúját Szvacsina Géza polgármester tette le. Az unitár. egyházét Ferencz József püspök a következő beszéddel:

A magyar unitárius egyház koszorúját hoztam el siremlékedhez, elköltözött nagyérdemü hazánkfia, egyházunknak halálig erős oszlopa s nekem különösen is feledhetetlen, nemes barátom!

Az általad kezdeményezett és nagy lelkesedéssel egybegyüjtött „Székely történelmi pályadíj-alap“ bizottsága mindnyájunkat szíven találta, a mikor elhatározta, hogy poraidat a fővárosi temetőből ide hozatja, annak a városnak a temetőjébe, a melynek történetét ragyogó tollal írtad meg, és a hol életed javát köztiszteletben leélted, s elhatározta azt is, hogy e pályadíj megteremtése s általában irodalmi munkásságod elismeréseül sirodhoz hazafias és kegyeletes érzéssel sirkövet állittat.

Megtörtént.

Ime, a sok csalódás után, a mi téged az életben ért, egy engesztelő fénysugár! De vajjon érzed-e te annak rezgését? Érezned kell. Mert mi is érezzük lelkünknek e pillanatban lelkeddel érintkezését.

Vedd hát kedvesen a köztiszteletnek és elismerésnek e kegyeletes megnyilazkozását emléked iránt.

A mi engem illet, nekem, valóban, úgy tetszik, mintha ma különösen kedves dolgot cselekedtem volna Isten előtt is, hogy a midőn

csak az imént egyházunk anyagilag legnagyobb jóltevőjének siremlékére letettem egyházunk koszorúját, most ugyanazt tehetem a te siremlékednél, a ki szintén szellemed kincses tárházából egy félszázadon át gazdagitottad egyházunkat s szeretem hinni, hogy szellemed, jellemed, hazafiui és vallásos érzületed is örökségül marad egyházunknak. Úgy legyen!

Francziaországban az egyesületi törvény szerinti eljárásra oct. 1-ét tüzte ki a köztársasági kormány. A szerzetrendeknek ez ideig kellett bejelenteni, hogy magukat alávetik az új törvénynek. Az országban levő 1663 szerzet közül a korábbi időről engedélye volt 910-nek; a többinek egyáltalán nem volt. Ez utóbbiak közül a kitüzött időig 40 férfi és 340 nőszerzet, vagyis összesen 380, melyeknek együttesen 3400 intézete van, nyujtotta be kérését a kormányhoz, hogy engedélyt nyerjen. A benediktinusok, dominicanusok, trappisták, karthausiak közül sokan mentek más országba; a karmeliták, a kik hasonlóan elhagyták volt Francziaországot, visszatértek és 11 szerzetházra kértek megerősitést. A jezsuiták és assumptionisták titokban más országokba vonultak. Leginkább Belgiumot árasztották el, hol kastélyokat, házakat és földbirtokot vásároltak. A franczia jezsuiták Magyarországon is egy szerzetház épitését vették czélba. A szegény Lengyelországot is még nagyobb számban akarják a pápa szerzetessei boldogitani, mint eddig. Csak Krakóban 30 apácza telepedett le Versaillesből. Olaszország a franczia szerzetesek bevándorlása ellen rendszabályokkal akarja magát biztositani. Ily biztositás bizony Magyarország érdekeivel sem ellenkeznék.

Angliában közelebbről egy kiváló theologiai tudós halt meg: Westcott, durhami püspök. Különösen a szentíratok szövegének tanulmányozásával foglalkozott. Harmincz évi fáradtságos munka után 1881-ben Hort barátjával, akkor cambridgei tanárral az új szövetségnek kiadta a görög szövegét e czímen: „The New Testament in the original Greek“, mely kiadást a Tischendorf német tudósé mellett a legjelentékenyebbnek tekintették. Dr. Westcott vezérszerepet játszott az új-szövetségnek új angol forditásában is, melyet 1881-ben adtak ki. Az újszövetség szövegkritikájára nézve ő volt Angliának az újabb korban a legnagyobb tudóssa, épp oly kiváló tudóssa, mint dr. Colenso, natali püspök az ó-szövetségére nézve.

A pápai udvartartás a „Semaine Religiouse“ szerint évenként hét millió frankba kerül. Ebből három millió frankot fedez a pápa rendes jövedelme. A még hiányzó összeget pedig a Péter-filléreknek kell fedezni. De az utóbbi két évben, mind a mellett is, hogy a múlt év jubileumi év volt, mikor sokkal többen zarándokoltak Rómába, mint más években, csak két millió gyült be a Péter-fillérekből, s leg-

kevesebb Amerikából és Spanyolországból. Talán ez az oka, hogy Magyarországon egy-egy ultramontán püspök az iskolás gyermekeknél is Péter-fillér adakozást rendezett?

Olaszországban a vallási reform lassan halad elé. Vannak egyes kiváló vallásos szellemek az újabb időből, mint Mazzini, Terenzio Mamiani, kik a vallási reformnak bizonyságai. De a reform utáni vágy még csak szűk körre terjed. A papság és a nemzet jobbjai azonban mindinkább érezik, hogy a vallási reform elől sokáig kitérni nem lehet; aggódnak a miatt a veszély miatt, mely Olaszországot az által fenyegeti, hogy a kik a római egyház tanaitól elfordulnak, a másik szélsőségbe esve a hitet végképp feladják.

Gyászhirek. László József sz.-keresztúri tanárt fájdalmas veszteség érte. Leánya, *László Anna*, Biró András mezőbándi ref. pap neje augustusban, életének 28-ik, házasságának 5-ik évében elhunyt. — *Özv. szombatfalvi Szombathffalvi Józsefné* szül. h.-szt.-mártoni *Biró* Katalin, életének 78-ik, özvegységének 41-ik évében september 22-én, H.-Recsenyéden, rövid szenvedés után jobblétre szenderült. A megboldogult utolsó sarja volt annak a Biró-családnak, mely egyházunk küzdelmeiben kezdettől fogva az újabb korig jelentékeny részt vett. Özvegységének 41 évét a legnagyobb elvonultságban élte le, szűk családi körben, gyermekeinek jólétét munkálva csendesen, észrevétlenül; de a hom.-recsenyédi egyházközségünkhöz való ragaszkodását több izben tettleg is kimutatta. Elhunytát gyászolják a rokonokon kivül: Szombathffalvi Lajos Sz.-udvarhely város r.-kapitánya, Szombathffalvi Albert ministeri titkár, mint fiai; özv. cs.-szt.-mihályi Sándor Györgyné szül. Szombathffalvi Károlin mint leánya és Sándor Ákos főispáni titkár, mint unokája.
